

NADER

DANKBAAR
GEREFORMEERD

11

JAARGANG 30
NOVEMBER 2023

BEKEKEN

WOORD & WERELD MAGAZINE

Meegaan met het getij

- Twaalf enorme broden
- De dynamiek van eigenwilligheid
- Mensenrechten onder druk

Redactioneel

Terwijl ik dit Redactioneel schrijf is het conflict in het Midden-Oosten in volle gang. Hoe zal het zich ontwikkelen? De situatie is hoogst onzeker.

Misschien is het bij het verschijnen van dit nummer geëscaleerd omdat Iran zich er nadrukkelijk in gemengd heeft, met alle gevolgen van dien. Misschien is er sprake van de-escalatie omdat er een staakt-het-vuren is afgesproken en de internationale gemeenschap een nadrukkelijke rol heeft opgeëist.

U zult in dit nummer geen analyse vinden van het conflict tussen Israël en Hamas. Wel artikelen die betrekking hebben op het kerkelijk leven in Nederland. Ze hebben natuurlijk verschillende invalshoeken, maar allemaal zijn ze geschreven vanuit het besef dat de God van Abraham, Isaak en Jakob onze Vader is, door Jezus Christus. En dat Hij zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament bekend heeft gemaakt hoe Hij gediend wil worden.

Hij geeft ons ook de verantwoordelijkheid om in deze afgevallen wereld goed te doen aan alle mensen en om hen die zich inzetten voor internationale gerechtigheid te steunen. Lees daarover het artikel van Aad Kamsteeg.

Bij dit alles mogen we uitzien naar de wederkomst van onze Here Jezus. Zoals Paulus zegt in 1 Kor. 4: 5 : 'Wacht de tijd af dat de Heer komt, omdat Hij het is die aan het licht zal brengen wat in het duister verborgen is en zal onthullen wat er in de harten van mensen omgaat. En dan zal God het zijn die ieder de lof geeft die hem toekomt'.

En onze bede mag zijn: 'Amen. Kom, Heer Jezus' (Op. 22:20).

Pieter Boonstra

- 374 REDACTIONEEL**
PIETER BOONSTRA
- 375 SCHRIFTLICHT**
'Brood van Gods aangezicht'
HENK ROOM
- 378 ACTUEEL**
De eyeopener van Dan
JAN WESSELING
- 383 COLUMN**
Langs de erfrens
HARRY WENDT
- 384 THEMA**
Het klimaat van het absolute, maar dan anders
BALTEN PIETER HAGENS
- 390 DE WERELD EN HET WOORD**
Wie een ander onderdrukt,
beledigt diens Schepper
AAD KAMSTEEG
- 392 WOORDWAARDE**
Wie niet wil werken, zal niet eten
ROB VAN HOUWELINGEN
- 396 GESCHIEDENIS**
Keerpunt op de Dillenburg
Hoe de Nassause vorsten
gereformeerd werden
HARM VELDMAN
- 399 GELEZEN**
- De stikstoffuik en de feiten
WIM DE VRIES
 - Zonder ophouden bidden
JAN BLOK
- 405 UIT ANDERE BLADEN**
- Het Oude Testament en de slavernij
 - De crisis in leesvaardigheid
 - Begrafenis: samenkomst of eredienst?
PERRY STORM
- 412 GEDICHT**
De moerbeitoppen ruischten. N. Beets
BAUKE SELDENTHUIS

*Nieuw licht
op een bijbelgedeelte*

'Brood van Gods aangezicht'

*Maak een tafel van acaciahout, twee el lang, één el breed en anderhalve el hoog (...)
Bak van tarwebloem twaalf broden van twee tiende efa per stuk. Leg ze voor de Heer neer in twee rijen van zes, op de met zuiver goud overtrokken tafel (...)
Elke sabbat opnieuw (...)*

Ex. 25: 23-30

Lev. 24: 5-9 ▶

Toonbroden in een bakkerij

Twaalf enorme broden! Je kunt ze onmogelijk in een rij van twaalf naast elkaar op die tafel kwijt

De tafel voor de toonbroden

Wat opvalt: het was maar een tafeltje. Iets kleiner dan één meter bij een halve meter. En niet meer dan 75 centimeter hoog. Ja, want het moest ook allemaal meegesjouwd worden in de woestijn.

Besaleël en Oholiab moesten het maken van prachtig hout, vlammend acaciahout. De enige bruikbare houtsoort die daar in de woestijn voorkwam in overvloed. Zwaarder en harder dan eikenhout, heel duurzaam en niet zo vatbaar voor de vraat van insecten. Passend voor gebruik in de tabernakel van de Here. Het tafeltje moest overtrokken worden met zuiver goud. Want zijn plaats was in het heilige.

De broden

Het was maar een klein tafeltje. Dat valt te meer op als je naar de broden kijkt. Er moesten twaalf broden op gelegd worden (Lev. 24: 6). 'Bak van tarwebloem twaalf broden.' In plaats van tarwebloem vertaalt de Herziene Statenvertaling met: meelbloem. Meelbloem kan van allerlei soorten graan afkomstig zijn. Je maakt het tot meel of stampt het tot gries. Omdat de Israëlieten nog in de woestijn verblijven, zal het hier wel om bloem van manna gaan. Twaalf stuks, naar het aantal stammen van Israël. Elk brood moest van twee tiende efa bloem gebakken zijn.

Een efa

De *efa* is een inhoudsmaat voor vaste stoffen en nooit voor vloeistoffen. Het is lastig om precies te zeggen hoeveel dat was. De maten in die tijd hadden betrekking op schattingen die men algemeen aanvaardbaar vond. Het waren zeker geen officiële ijkmaten die op de gram of millimeter nauwkeurig zijn. De waarden konden ook nog door de eeuwen heen veranderen en ze verschilden van streek tot streek. Ook de gegevens uit opgravingen zijn

niet voldoende om met zekerheid te kunnen spreken. Toch zijn er wel wat aanwijzingen. In Ex. 16: 36 krijg je de indruk dat twee tiende efa meel de hoeveelheid is voor brood waar je twee dagen van kunt eten. Ook heeft men kunnen achterhalen dat een efa soms berekend wordt op een tiende van een ezelsvracht (*chomer*). Nou, neem daar als maat dan een twee tiende deel van. Uit andere gegevens blijkt dat een efa tussen de tweeëntwintig en vijfenviertig liter kan zijn. Laten we een efa maar even schatten op drieëndertig liter.

Heel wat werk

Twee tiende van drieëndertig is zo'n zesende liter meel! Een aardige emmer vol. En dat voor één brood. Dat betekent dus een enorme hoeveelheid werk. Eerst al dat manna verzamelen, daarna malen of fijn stampen. Dan kneden en daarna bakken. Niet één keer, maar twaalf keer. Elke week weer, twaalf emmers ter voorbereiding op de sabbat. Rabbijnen vertellen: die koeken waren zo'n meter lang en vijftig centimeter breed. En aan de randen ongeveer vijftien centimeter dik. Ze staken dus aan alle kanten ver over de tafel uit. Wat God geeft is zó overvloedig! Twaalf enorme broden! Je kunt ze onmogelijk in een rij van twaalf naast elkaar op die tafel kwijt. Je moet ze opstapelen in twee rijen van zes bovenop elkaar. Daarom lees je soms ook dat ze 'stapelkoeken' genoemd worden (ook al zie je dat niet in de vertaling terug). Het is veel en het is groot en het is hoog, ook al zitten de Israëlieten midden in de woestijn. God is een God van overvloed in zijn liefdevolle zorg voor zijn volk.

Toonbroden

Van die overvloed brengt dat volk iets terug bij God. Hij wil wonen bij zijn kinderen! Bij dit wónder past, dat God

God is niet afhankelijk van brood en niet afhankelijk van ons, maar wij van Hém

rijk terugkrijgt van wat Hij zelf eerst rijk heeft willen geven. God moet glorieus worden onthaald. Met alle attributen die daarbij passen, schotels, schalen, kannen en kommen. Maar Hem rijk onthalen kunnen wij alleen met wat Hij ons eerst zelf in handen stopt. Dat is de les van de woestijn. Prijst Hem!

Nee, die broden zijn niet bedoeld als maaltijd voor de godheid, zoals bij de heidense eredienst. Maar het is de diep doorleefde erkenning: Hij is de gever van ons dagelijks levensonderhoud. En: wij kunnen slechts bij Hem terug brengen wat Hij eerst zelf aan ons gegeven heeft. God is niet afhankelijk van brood en niet afhankelijk van ons, maar wij van Hem. Wel is het brood voor Hem privé. Neergezet voor zijn aangezicht. Het staat daar Hem voortdurend voor ogen. Brood om er met vreugde naar te kijken en van te genieten.

Het eindproduct

Intussen is het wel veel werk. De Here had ook kunnen zeggen: zet maar een paar schaaltes manna op die tafel. Dan laat je ook wel zien, dat je in je levensbehoeften van Mij afhankelijk bent. Maar nee, bróden moeten het zijn en flinke ook! God wil niet alleen dat je dankbaar bent voor wat Hij je geeft. Maar ook dat je Hem toont wat je ermee hebt gedaan: het eindproduct. Wat Hij je geeft is door je handen heen gegaan. Dát wil God als een lust voor het oog voortdurend voor zich hebben en ervan genieten. Ziet U, Here, hoe ik ermee bezig ben geweest? Zodat U daarvan geniet?

Elke sabbat

Elke sabbat opnieuw moeten die broden daar neergelegd worden: er is geen scheiding tussen sabbat en door-de-week. Met alles wat wij in de week produceren van wat God geeft, komen we naar God terug. Die toonbroden

zeggen: zie de rest van de week niet los van die ene dag. Leef alle dagen uit Gods hand, alles wat je dan doet is voor Hem.

November is de maand waarin we speciaal een dankstond houden. Dankbaar voor alles wat God aan zorg en hulp, aan voedsel, kleding, onderkomen en werk aan ons gaf in de afgelopen tijd. Best mooi eigenlijk, om dankstond te houden op een doordeweekse dag. Die tafel met toonbroden een wekelijkse dankstond avant la lettre. Alles wat God ons als grondstof in handen heeft gestopt, brengen we als eindproduct bij Hem terug en leggen het voor Hem neer. Prijst Hem!

Dankstond

Het geld dat ik van U kreeg, de gezondheid die ik mag genieten. Hoe ik mijn uitgavenpatroon invul en met mijn naasten ben omgegaan. Hoe ik mijn spullen heb gebruikt, mijn mobieltje, de computer, mijn tv en mijn tijd. Hoe ik met uw schepping omga, de dieren, het milieu, de aarde die u ook mij in bruikleen geeft. Ben ik zo bezig geweest dat ik er brood voor U van heb gebakken? Is het echt brood waar U verguld naar kijkt?

Nu krijg ik een knoop in mijn maag. Want diep in mijn hart ben ik er niet zo van overtuigd dat het allemaal wel een lust was voor Gods oog. Integendeel! Hoe ben ik bezig geweest? Op mezelf gericht? Als ik maar genoeg heb, het liefst nog wat meer? Of echt gericht op Gód?

Hoe kijk ik naar mijn voorspoed als ik zie wat het uiteindelijk met de schepping doet? Ik zit er zelfs in gevangen. Want ik móet wel naar de fabriek die vervuult, ik ben kostwinner voor mijn gezin. Hoe kijk ik naar mijn rijkdom

die er is over de ruggen van armen, van 'derdewereldlanden'? Wat ik merk is pijn die ik het liefst wegstop. Ik ga mijn tekorten zien en mijn zonden voelen. Eigenlijk zou ik best willen, dat er een scheiding zat tussen de zondag en de dagen door-de-week.

Zuivere wierook

Aan de tafel met toonbroden leer ik dat het zo niet werkt. Ik leer erkennen: het lukt me niet om de Here van mijn werk te laten genieten. Dat was voor Israël al zo en voor mij geldt het net zo goed. Mijn leven hier is geen zuivere koffie.

Daarom staat erbij dat er zuivere wierook op gezet moet worden. Op elke stapel koeken een bakje. Zodat er van het brood als eindproduct toch een heerlijke geur afkomt. Niet van het brood zelf, maar van wat erop gezet wordt. Als gedenkkoffer voor het brood. Als vuuroffer voor de Here. Een geschenk voor de Here. Wierook uiteindelijk op het brandofferaltaar verbrand. Zo, door het vuur heen, geniet God ervan.

Al die koeken en alles wat wij ervan bakken, het mag toch allerheiligst zijn. Maar er is wel verzoening nodig. Christus zegt: Laat mij er nou bij. Juist daar waar het pijn doet. Wat ik met mijn leven heb gedaan, is voor de volle honderd procent helemaal voor God geweest. Zo zuiver als wierook.

En leer elke dag zo te leven, dat je met Paulus zegt: ik zelf leef niet meer, maar Christus leeft met zijn genade in mij en door mij heen. Ik wil, in Christus verbonden, mijn leven als een toonbrood aan God geven. Als rentmeester van Hem, zodat hij er van genieten kan. Prijst Hem! ■

De eyeopener van Dan

Het was alsof de bliksem insloeg. Ineens zag ik het: De verandering begon heel kleinschalig. Met ongetwijfeld goede bedoelingen. Ogenschijnlijk onschuldig. Een vroom kerkelijk experiment. Maar met grote en zelfs rampzalige gevolgen. En ik realiseerde me: zo werkt dat dus. Je ziet het al gebeuren in de tijd van de Rechters. Daar klinkt het voortdurende refrein: ieder deed wat goed was in *eigen ogen*.

De afgodendienst van Jerobeam

Het blijkt terug te gaan op een ernstig generatie-probleem: Zolang Jozua leefde, en zolang er oudsten waren die met eigen ogen hadden gezien welke machtige daden Jahwe voor Israël had verricht, bleven ze de HEER dienen. Maar de volgende generatie was niet vertrouwd met de HEER en begon te doen wat kwaad is in zijn ogen (Re. 2:6 e.v.). Het maakt Gods verontwaardiging los en Hij ontsteekt in woede (Re. 2:20).

De trend

Ze namen het niet zo nauw meer met de dienst aan Jahwe, gooiden het op een akkoordje met hun omgeving en haalden de goden van de wereld in huis. Met één been in de kerk, en met het andere volop thuis in de wereld. De idolen daar voelden ook verleidelijk dichtbij. En de hele santenkraam erom heen was een stuk minder saai dan de voorspelbare rituelen rond die heilige tent in Silo. Daar was het elke dag hetzelfde. Hier was het niet alleen maar horen en geloven, maar ook zien en beleven. Alsof de goden tastbaarder dichtbij waren. Aanraakbaarder. Alsof je zelf ook meer geraakt werd.

De dagelijkse praktijk

Ergens in het heuvellandschap, hemelsbreed niet eens zo ver van Silo, leeft een man. Hij heet Micha: 'Wie is als Jahwe!' Het ontzag spat van z'n naam af. Maar binnenshuis valt het met die eerbied voor Jahwe tegen. De heilige naam wordt als krachtterm gebruikt, voor het eigen karretje gespannen. Uit de mond van de moeder knettert een vervloeking wanneer Micha een kapitaal bedrag (mogelijk meer dan honderd jaarsalarissen, zie Re. 17:10) van z'n moeder steelt. Bang dat die hem zal treffen, biecht Micha zijn diefstal op. En moeder verandert van het ene op het andere moment de vervloeking in een zegen. Van het gestolen geld moet vervolgens een afgodsbeeld gemaakt worden.

De dienst aan Jahwe, de enig en alleen Levende, is in daily life blijkbaar vertroebeld. Dat is hoogst verontrustend: 'Zorg er dan voor dat u het verbond dat de HEER, uw God, met u heeft gesloten niet vergeet, en dat u niet tegen zijn gebod in een

De dienst aan Jahwe, de enig en alleen Levende, is in daily life blijkbaar vertroebeld. Dat is hoogst verontrustend

godenbeeld maakt. Want de HEER, uw God, is een verterend vuur (...). Als u eenmaal in dat land geworteld bent en er kinderen en kleinkinderen hebt gekregen, en u gaat u misdragen door een godenbeeld te maken, (...) en u tergt de HEER, uw God, door te doen wat slecht is in zijn ogen – ik roep vandaag de hemel en de aarde op als getuigen tegen u, dat u dan spoedig zult worden verdreven uit het land aan de overkant van de Jordaan (...). Daar zal u dan geen lang leven beschoren zijn; integendeel, u zult worden weggevaagd' (Deut. 4:23-26). Hemel en aarde blijven ooggetuigen van de gang van zaken door de generaties heen.

De ontsparing

En passant komt er een zwerfende Leviet bij Micha langs, een kleinzoon van Mozes (Re. 18:30) en dus een rechtstreekse afstammeling van de vroegere middelaar. Directer contact met God lijkt je bijna niet te kunnen krijgen. Micha vraagt hem dan ook of hij zijn priester wil worden. De jongeman heeft wel oren naar een royaal inkomen en meer aanzien.

In dezelfde tijd zoekt de stam Dan een *eigen* territorium. De Daniëten hadden zich, net als bijna alle andere stammen, niet gehouden aan Gods instructies en de Kanaänieten niet totaal verdreven. Hun zoektocht is een eigenmachtig en pragmatisch doorgaan op de ingeslagen weg, niet in vertrouwen op God, maar afgaand op eigen inzichten.

De verkenners ontdekken de jonge priester. Dat komt mooi uit: nú willen ze wel een godsspraak. En zijn zegen krijgen ze onmiddellijk: 'God wil het.' Zo wordt de levende God voor de kar van hun veroveringstocht gespannen. Ze overvallen als

Hamasstrijders avant la lettre de nietsvermoedende inwoners van Laïs en settelen zich in het hoge noorden (vs. 27 e.v.). Het godenbeeld dat Micha had laten maken bleef bij de Daniëten zolang het heiligdom van God in Silo bestond. De kleinzoon van Mozes met zijn zilveren godenbeeld kreeg een vaste functie als priester. Zijn nakomelingen bleven bij de Daniëten het priesterambt vervullen, totdat ... de bevolking werd weggevoerd.

De rode draad die door alle ontwikkelingen heen loopt: het is *eigenwillige* verering van de levende God.

De gevolgen

'... totdat de bevolking werd weggevoerd' (Re. 17:30). In een zin trekt de schrijver de lijn van deze lokale ontsparing náar de rampzalige gevolgen, zo'n driehonderd jaar later. Het pseudo-heiligdom in het stadje Dan is al die eeuwen door in bedrijf gebleven. Sterker, Jerobeam vond er een aanknopingspunt voor zijn kerkpolitieke keuzes. Hij wilde zijn mensen binnenboord houden. Daarvoor moest hij hen weghouden van de tempel in Jeruzalem, en ook van de aantrekkelijke afgoden van Tyrus en Sidon in het noorden. Angst werd zijn raadgever (1 Kon. 12:27). Hij bedacht een eredienst die gemakkelijker was, strategischer, zichtbaarder, dichterbij, en met meer beleving. Aantrekkelijker voor de gewone man en vrouw. De hoor-dienst werd met een imponerend stierkalf omgezet in een beeld-dienst: 'U bent nu vaak genoeg ter bedevaart naar Jeruzalem gegaan! Israëel, dit is uw god die u uit Egypte heeft geleid' (1 Kon. 12:28). Eén beeld liet Jerobeam in Betel plaat-

De hoor-dienst werd met een imponerend stierkalf omgezet in een beeld-dienst

sen, een tweede in ... precies, in Dan. Kerkpolitiek natuurlijk slim bekeken. Maar het had een schaduwzijde: 'Zo verviel het volk tot zonde' (1 Kon. 12:30).

En dat kwam niet meer goed. De stam Dan werd gaandeweg wereldgelijkvormig, steeds meer randkerkelijk ook. Dan is niet meer teruggekeerd uit de verstrooiing onder de heidenen in de ballingschap!

De bliksem

Het was alsof de bliksem insloeg, toen ik las: 'Het oordeel van Deuteronomium 4 wordt voltrokken. Zó definitief dat de stam Dan in de Openbaring aan Johannes niet meer voorkomt in de volkerenlijst'.¹ De lijn loopt door, vanaf het kleinschalige begin tot aan de jongste dag. De naam van Dan wordt onder de zon uitgewist.

'Het oordeel van Deuteronomium 4 wordt voltrokken. Zó definitief dat de stam Dan in de Openbaring aan Johannes niet meer voorkomt in de volkerenlijst'

Het was voor mij een eyeopener. Sindsdien heeft het afschrikwekkende voorbeeld van Dan mij niet meer losgelaten. Het illustreert hoe de dynamiek werkt. Er is geen koning die namens Jahwe het leven ordent en de zonde beteugelt. Er komt een nieuwe generatie die niet meer vertrouwd is met Jahwe; zijn machtige prestaties raken op de achtergrond. Kleinschalig begint ontsporing, en ogenschijnlijk vroom: een heiligdom, een priester, een godsspraak. Het lijkt verering van Jahwe, maar het wijkt af van zijn uitdrukkelijke bedoeling. En de gevolgen op lange termijn zijn catastrofaal. Niet voor niets zingt de kerk: 'Voor beeldendienst zult gij u wachten, Ik duld geen eigenwilligheid. Ik straf dat kwaad in de geslachten, maar zegen uw gehoorzaamheid' (GK 170:4).

Eigenwillig

Die dynamiek vergelijk ik graag met de rit van de treinen vanuit Utrecht Centraal naar Rotterdam en Amsterdam. Ze staan op het station naast elkaar en vertrekken gelijktijdig.

Even rijden ze samen op. Maar dan wijken de sporen uiteen om uiteindelijk op grote afstand van elkaar uit te komen. Als Rotterdamse jongen maakte ik dat in mijn studententijd vaak mee. De onmiskenbare dynamiek van wijkende sporen, groeiende afstand, een verschillende uitkomst.

In de loop der jaren, toen we nog de regelmatige catechismus-prediking kenden (hoe heilzaam!), preekte ik regelmatig over het tweede gebod: je mag God niet zichtbaar en tastbaar maken in een stukje gestolde schepping. Vervang de majesteit van de onvergankelijke God nooit door iets schepselmatigs. Zet niet jezelf of iets van jezelf op de troon: jouw onvolmaakte inzicht, je menselijk gevoel, je beperkte verstand. Ook niet de hedendaagse tijdgeest. Een mens is maar een schepsel, van aardstof geboetseerd. En een cultuur is een samenspel van veelal menselijke factoren.

Keer op keer legde ik uit waarom de catechismus bij dit gebod zegt: We mogen Hem op geen andere manier vereren dan Hij in zijn Woord ons heeft opgedragen (antw. 96).

God staat op zijn eer en we prikkelen Hem buitengewoon wanneer we Hem anders maken dan Hij zichzelf in zijn Woord presenteert. Wanneer ouders de wissel nemen en het aangewezen spoor verlaten, komt Hij bij de derde en vierde generatie, dus bij de klein- en achterkleinkinderen, de stand van zaken opnemen. Maar Hij belooft ook goed en weldadig te zijn voor degenen die Hem liefhebben, hun leven aan Hem wijden, en zich aan zijn richtlijnen houden.

Juist bij het tweede gebod begint het vaak op het oog onbetekend klein, met de beste bedoelingen. We vereren immers nog steeds GóD. Maar wel op onze manier, naar onze inzichten, en onze gevoelshorizon.

Achterhaald?

Klinkt dit niet te dreigend? Streng ook. Vooral vanuit 'regeltjes'. Zijn we door Jezus Christus niet in een heel andere periode beland? In het tijdperk van de Geest? Van menselijke vrijheid en geestelijke ruimhartigheid? Accepteert God ons niet gewoon zoals we zijn? Is die geschiedenis van Dan niet vooral oudtestamentisch? En dus achterhaald? Is God niet veel royaler en liefdevoller en ruimhartiger dan uit zo'n verhaal blijkt?

Begrijpelijke vragen, wat mij betreft. Misschien zit er angst achter, iets van protest wellicht, of een verlangen naar een God die deze dreigende kant niet heeft.

Toch geeft Jezus, als onze hoogste Profeet en Leraar, glashelder aan dat we ons dienen te houden aan zijn geboden en onderwijs. Zijn apostel Paulus trekt vanuit het vijfde gebod

de lijn door naar de verre toekomst: het in ere houden van je ouders – die je moeten bijbrengen wie de enige God is en voorleven hoe je met Hem leeft –, daar hoort een belofte bij: ‘Dan zal het u goed gaan en zult u lang leven op aarde’ (Ef. 6:3).

Actueel

Zegen bij geloof en een leven uit geloof, maar afwijzing wanneer je zegt: ‘niet uw wil, maar mijn wil geschiede’. Is dat nog actueel?²

Het gaat hier om een basisstructuur in de omgang tussen God en ons³, die ook in het onderwijs van Jezus en zijn apostelen helder aanwezig is. En – daardoor – in onze geloofsbelijdenissen.⁴ Zodat die basisstructuur ook in de genen van confessioneel-gereformeerde kerken zat. Zoals de Nederlands-Gereformeerde predikant Van Deursen zei: ‘Wat ik wel graag wil overdragen is: het verbond van God! Dat was namelijk de inzet van de Vrijmaking. Ik bedoel het ontzaglijke feit dat God ons allemaal door onze doop in zijn genadeverbond heeft opgenomen. Iedereen in heel Europa die gedoopt is, draagt het zegel van dat verbond. Dat verbond bestaat uit heilsbelof-

‘Het verbond bestaat uit heilsbeloften, maar ook uit bevelen en bedreigingen voor wie het waagt Gods beloften te verwerpen’

ten, maar ook uit bevelen en bedreigingen voor wie het waagt Gods beloften te verwerpen.’⁵

Daarin schuilt de actualiteit. Bij alle ontwikkelingen is steeds de grote vraag: is het Gods wil of volgen we onze eigen wil? Dat dwingt ons om denkrichtingen, (uitleg)methodes en oplossingen door te lichten en de gevolgen door te rekenen. Niet om de betrokkenen een ‘hellend vlak’ in de schoenen te schuiven, alsof ze willens en wetens voor alle mogelijke gevolgen kiezen. Maar wel om na te gaan waar ten diepste de (theologische) wissel omgaat, en wat voor gevolgen dat heeft,

niet alleen op korte, maar ook op langere termijn. Om eerlijk onder ogen te zien dat een wissel ons op een ander spoor brengt en mogelijk van de gehoorzaamheid aan het geopenbaarde Woord van God afvoert.

Ik signaleer hoe degenen die aan dat Woord willen vasthouden, gemakkelijk geframed worden. Het risico is inderdaad dat gesprekken en discussies op overtuigingsniveau blijven hangen. Maar de bedoeling is (uiteraard!) spiritueel. In het gewaad van Zijn Woord komt Christus immers zelf tot ons en door dat Woord leidt zijn Geest hoogstpersoonlijk ons binnen in de waarheid ofwel in de grootse werkelijkheid van God. Daar vormt Hij onze identiteit en boetseert Hij ons nieuwe leven voor het aangezicht van Jahwe. Die Geest leert ons niet ons aan te passen en gelijkvormig te worden aan de leef- en denkschema’s van deze wereld, maar vernieuwt onze innerlijke gezindheid, om zo te ontdekken wat GóD wil en wat goed, volmaakt en Hem welgevallig is (Rom. 12:1.2). Zijn krachten werken ... door het Woord!⁶

Zorg

Over de ontwikkelingen in de voormalige GKv, nu NGK, word ik op scherp gezet door ‘buitenstaanders’ uit andere kerken. Ik citeer een paar gesprekspartners uit schriftgelovige en bijbelgetrouwe hoek: ‘Laat ik eerlijk zeggen hoe wij er tegenaan

1 B. Holwerda, *Seminarie dictaat deel II*, 2^e ongewijzigde druk, p. 53.

2 Er zijn uitleggers die menen dat we die actualiteit niet kunnen afleiden uit wat er met de stam Dan gebeurde. Volgens sommigen ontbreekt de naam van Dan in de stammenlijst van Openbaring omdat de stam zou zijn opgegaan in Juda. Er zijn uitleggers die menen dat die actualiteit er niet is. Volgens sommigen ontbreekt de naam van Dan in de stammenlijst van Openbaring omdat de stam zou zijn opgegaan in Juda. Anderen zeggen, vanwege de vergelijking met een slang (Gen. 49:17), dat uit de stam van Dan de komende antichrist voortkomt. Maar dominant is de uitleg dat het ontbreken bij de volkstelling te wijten is aan de afgodendienst en latere heidense praktijken. Dan is in het hoge noorden vervreemd van Jahwe en opgegaan in de wereld.

3 Zie ook mijn artikel ‘Misverstand over zegen en toorn’ in: *Nader Bekeken*, jrg. 28, mei 2021, p. 170-173.

4 Zie o.a. *Dordtse Leerregels*, hfst. V art. 14: God voert zijn genadewerk in ons uit door middel van beloften, aansporingen én dreigementen. En hfst. III/IV art. 11: Onze eigenzinnige en weerbarstige wil moet door de Geest ‘bekeerd’ en weer gewillig en gehoorzaam gemaakt worden.

5 Van Deursen, *Onderweg*, 12 oktober 2019.

6 *Gereformeerd Kerkboek* (2006), Gez. 103:4.

kijken: de vrijgemaakten denken het beter te weten dan God, net als Adam en Eva in het paradijs.' En: 'Zijn ze niet gewoon bezig door te voeren wat ze zelf toch ergens al willen en daar een redenering met bijbelteksten bij te vinden?'⁷

Mijn zorg is vooral dat we manieren verzinnen om ons onder het door de Geest geademde Woord van God, dat uit liefdevolle zorg voor ons en ons behoud op schrift is gesteld,⁸ uit te wurmen: door te verklaren dat het tijdgebonden is, of dat het deels niet is ingegeven door de heilige Geest maar door de toenmalige cultuur; of door ons niet te laten gezeggen wanneer het ons tegen de haren instrijkt, tegen de tijdgeest ingaat of ons tot vreemdelingen in de westerse samenleving maakt.

Onverkort verkondigen

Mijn zorg is ook dat het gesprek hierover niet of nauwelijks gevoerd wordt. Ik signaleer eerder naïeve argeloosheid en eenzijdig mens-, cultuur- en heilsoptimisme dan een gezond wantrouwen richting onszelf en angst voor eigenwilligheid en de rampzalige gevolgen ervan.

Eén zijn in Christus lijkt het alles overstemmende dogma van deze tijd, waaraan alle verschillen ondergeschikt moeten zijn. Maar hoe verhoudt die eenheid zich tot de waarheid waarvan de gemeente van Christus een aanplak- en reclamezuil dient te zijn (1 Tim. 3:15)? Keer op keer spoort Paulus ons aan te blijven bij 'de gezonde leer' van en aangaande Jezus Christus. Ook waarschuwt hij ons voor de tijd dat mensen de heilzame leer niet meer kunnen verdragen en leraren om zich heen verzamelen die aan hún(!) verlangens tegemoetkomen en hun naar de mond praten. Maar ten overstaan van God en van Jezus Christus – het lijkt bijna alsof zij als getuigen de plek innemen van de hemel en de aarde in Deuteronomium 4 – spoort hij Timoteüs aan om de boodschap onverkort te blijven verkondigen. Met volharding en in Godsvertrouwen, of het gelegen komt of niet.

Want héél de Schrift – ook de geschiedenis van Dan! – is door God geademd, en bruikbaar om onderricht te geven, om dwalingen en fouten te weerleggen en om eigenwijze mensen op te voeden tot een rechtschapen leven (2 Tim. 3:16 e.v.). ■

7 Frappant genoeg signaleert Lammert Kamphuis dat in zijn laatste boek *Verslaafd aan ons eigen gelijk*, p.65: 'We zijn minder rationeel dan we denken en zitten vaak opgesloten in ons eigen perspectief'.

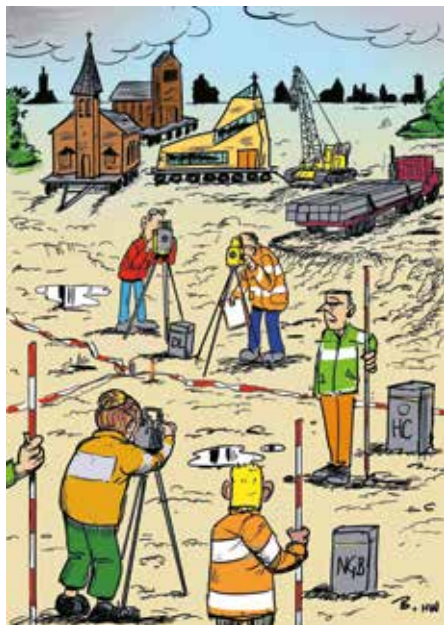
8 NGB art. 3.

**Eén zijn in Christus lijkt
het alles overstemmende
dogma van deze tijd,
waaraan alle verschillen
ondergeschikt moeten zijn**

LANGS DE ERFGRENS

**De herverkaveling is
het diepe verlangen,
dat alle kerken die zich
willen binden aan de
gereformeerde belijdenis
op één kavel staan**

Er wordt gekeuveld over de herverkaveling van kerkelijk Nederland. Het is dan ook bij uitstek iets om over te gaan binnen bij de borrel. We keuvelen gezellig wat. Zuchten wat. Mopperen wat. Dromen wat. En dan gaan we verder met het leven. En de kerken, die blijven op de kavels waar ze toch al stonden. Bij dat gekeuvel zijn er uitgesproken voorstanders. Ook uitgesproken tegenstanders. Tot die laatste groep hoort Peter Sinia, de voorzitter van de synode van de Nederlandse Gereformeerde Kerken. Het spreekt hem zelfs totaal niet aan. Terwijl het mij juist totaal wél aanspreekt. Raar. Ik wil het in deze column uitleggen. Een soort verkavel-verklaring.

Allereerst is die herverkaveling een verlangen naar eenheid. Een diep verlangen om over gewoontes heen te stappen. Het is natuurlijk wel heel lastig dat je in een kerk zit en al bijna (of helemaal) bent gaan staan bij het votum – maar dat blijken ze nou net niet te doen! Heb je meteen een kop als een biet. Maar ja ... om daarom nou op verschillende kavels te blijven ... Zeker als je daarna de preek hoort en merkt: maar in wat we geloven zijn we één. Niet omdat we het altijd met elkaar eens zijn – dat kan niet in deze zondige wereld – maar wel in wat we belijden. Ja, de herverkaveling is voor mij het diepe verlangen naar eenheid langs de lijnen van de belijdenis. Zo vreemd is dat overigens niet. Dat hebben gereformeerde kerken altijd gedaan: we willen geen losse kavels zijn! Daarom zoeken we elkaar op in een kerkverband.

De herverkaveling is het diepe verlangen, dat alle kerken die zich willen binden aan de gereformeerde belijdenis op één kavel staan.

Een herverkaveling langs de lijnen van de belijdenis betekent ook dat de belijdenis de grenzen aan zal moeten geven. Omdat we in de belijdenis naspreken wat God er zelf over zegt in de Bijbel. En als we gezegd hebben 'zo zegt de HEERE', dan gaan we doen wat daarbij past. En niet, wat er niet bij past. In ieder geval: niet opzettelijk. En we gaan dat ook niet van tevoren goedkeuren. Als je grenzen aangeeft, dan kan iemand die daar niet binnen wil bouwen niet meewerken. Met alle pijn moet je dan soms zeggen: onder deze voorwaarden kunnen we niet op dezelfde kavel bouwen. Of liever: ik *stel vast* dat we niet op dezelfde kavel bouwen.

Ook dat is niet nieuw voor gereformeerde kerken. Vanaf het moment dat ze elkaar vonden in het *geloof* hebben de kerken ondertekening van de *geloofsbelijdenis* gevraagd. Dat was de grens. Wie daarbuiten bouwde sloot zichzelf uit.

Herverkaveling, dat is dus volop gereformeerd. Want je zoekt de eenheid met allen die het gereformeerd belijden ondertekenen. En dat belijden geeft ook de grens aan, want zo belijden we het *naar Gods Woord*.

Laten we er niet meer over keuvelen, maar er werk van maken. Kan iemand alvast het kadaster bellen? Dan kunnen we de grenspalen langs geërfde grens opstellen. ■

HET KLIMAAT VAN HET ABSOLUTE, MAAR DAN ANDERS

Op 1 mei 2023 werden GKv en NGK herenigd tot Nederlandse (!) Gereformeerde Kerken (ook onder de afkorting NGK) met als logo een rechtopstaand ICHTHUS-symbool (visje). Ter gelegenheid van de hereniging verscheen bij uitgeverij Buijten & Schipperheijn Motief het boek *Niet zonder elkaar*, een titel die geïnspireerd is door Genesis 44:34.

D

De bundel bevat vier onderdelen: eerst *Het Verleden* over de

voorgeschiedenis van de kerkbreuk in 1967; daarna *Voorzichtige Toenadering* over de jaren waarin het zoeken naar elkaar traag op gang komt; vervolgens *De Hereniging* over de verdergaande samenwerking die uitliep op hereniging; en ten slotte een gedeelte over *De Toekomst* waarin wordt nagedacht over de vraag: wat voor kerk wil dit nieuwe, herenigde kerkverband zijn? Op verzoek van de vierkoppige redactie zijn de meeste bijdragen persoonlijk gekleurd. Vermeldenswaard is dat dit boek verscheen op initiatief van de uitgever die oktober 1966 de Open Brief verzorgde. Toen barstte de bom.¹

Voorgeschiedenis

De kerkelijke breuk rond 1967 ging ten diepste over 'de binding aan de belijdenis en de waarde van kerk en kerkverband'.² Een oplettende lezer kán dit opmaken uit de historische bijdragen in het deel over *Het verleden*, maar onze blik wordt vooral gericht op de kerkelijke *machtsstrijd* van de vrijgemaakte 'hoofdstroom' met een 'gematigder' minderheid'. Die hoofdstroom werd, aldus Ab van Langevelde, in navolging van K. Schilder gedreven door 'geestelijk perfectionisme', wat met name uitkwam in het – absolute – *ware-kerk-denken* van die ene ware kerk met dat ene plaatselijke adres (verderop in het boek noemt

¹ Die Open Brief was een publieke steunbetuiging aan de Tehuisgemeente in Groningen (toen een gemeente rond de afgezette predikant ds. A. van der Ziel) en tegelijk ook een statement. Opsteller was ds. B.J.F. Schoep (Amstelveen) met medewerking van ds. W. Borgdorff (Baarn). De meeste ondertekenaars (negentien van de vijftientig) waren predikant.

² H.A.C. van Middelkoop, *Kerken onderweg. Geschiedenis van kerken in Nederland*, Barneveld, 2009, p. 290.

Roel Kuiper dat denken ‘bekrompen’). De Open Brief (1966) was een protest tegen dit ware-kerk-denken. Dat de Vrijmaking (1944) volgens de ondertekenaars geen *kerkreformatie* was, lees ik hier niet. Dat de kopgroep van het Open Brief-peloton in de jaren zestig naar hereniging met de synodaal-gereformeerde kerken streefde (en daar uiteindelijk ook terecht is gekomen), wordt ook niet gezegd. Het verdwijnt in dit deel achter de actuele *beeldvorming* van een rigoureuze buitengesloten minderheid.³

Ik ga niet recht praten wat krom is – een kerkstrijd brengt ook liefdeloosheid in een mens naar boven – maar ik wil hiermee zeggen dat het in 1967 inhoudelijk wel ergens over ging. De NGK (oud) is de kopgroep van het Open Brief-peloton uiteindelijk niet gevolgd, maar heeft wel zijn *tolerantie-opvatting* overgenomen en in praktijk gebracht.

Verdedigers

Onlangs las ik de uitspraak: ‘Waarheid lijdt vaak meer onder felheid van haar verdedigers dan onder argumenten van haar tegenstanders’ (William Penn). Die ‘felheid van haar verdedigers’ is in de afgelopen jaren, als het over de kerkscheuring van 1967 ging, goed uit de verf gekomen. Maar dat het hier ging om verdedigers van de waarheid, wordt daarbij stelselmatig gemist. In de bijdrage van Hans Werkman trof mij de passage waarin hij vertelt over de kerkscheuring in Kampen (destijds zijn woonplaats). Ondanks zorgen over ‘de band aan de belijdenis en het kerkverband’ blijft hij bij zijn kerk die buiten het kerkverband komt te staan: ‘Wij volgden Calvijn, die in zijn

Institutie scherp waarschuwt tegen scheuring door mensen “die aan hun ergernis geen maat weten te stellen” – met verwijzing naar *Institutie* (vertaling A. Sizoo), derde band, boek IV, pag. 21-30. Met ‘mensen die aan hun ergernis geen maat weten te stellen’ doelt Calvijn op sekten als donatisten en wederdopers die permanent de kerk willen zuiveren. We moeten in de kerk niet op elke slak zout leggen. Niet alles is even belangrijk. We moeten juist ons best doen te *verbeteren* wat ons niet bevalt. Maar Calvijn zegt er met

Evangelische Omroep, waar evangelisch en reformatorisch door elkaar lopen. De oprichting van de ChristenUnie (januari 2000) is een concreet voorbeeld. In diezelfde tijd zag ds. Jan Mudde binnen de GKv prille, maar niet onbelangrijke ontwikkelingen die zijns inziens een signaal waren dat de GKv naar de NGK (oud) begon toe te groeien. Niettemin was samenspreken over kerkelijke eenheid voor de GKv een brug te ver omdat de NGK zich een te grote vrijheid veroorloofde in de omgang met de belijdenis en de leer

Het kernpunt in 1967 was dat dwalingen wél in bescherming werden genomen door de binding aan de belijdenis te relativeren

nadruk bij: het is niet mijn bedoeling ‘zelfs maar de allergeringste dwalingen in bescherming te nemen’ (p. 22). Het kernpunt in 1967 was dat dwalingen wél in bescherming werden genomen door de binding aan de belijdenis te relativeren. Dat is toch een ander klimaat dan bij Calvijn.

Zoektocht

De *Voorzichtige Toenadering* begint met het blad *Saamborag* (1976-1980). Het krijgt na verloop van tijd een vervolg en een verbreding (GKv en NGK plus CGK) bij het *Gereformeerd Appèl* (1992-2016), gericht op geloofsherkenning door ontmoeting en samen bidden. Rond de eeuwwisseling vloeit dat min of meer samen met de ‘oecumene van het hart’ van de

van de kerk. Dit werd in 2004 als het ware bevestigd door een NGK-besluit om alle ambten open te stellen voor vrouwen, waarbij de hermeneutiek een belangrijke rol speelde. Wel maakte de GKv het in diezelfde periode mogelijk om plaatselijk samenwerkingsgemeenten te vormen. Deputaten van NGK

³ De bewering van Ab van Langevelde dat een ‘breuk’ binnen het Kamper studentencorps FQI rond de toetreding van de CGK-student vlak na de Vrijmaking een ‘voorbode’ was geweest van de breuk in de jaren ‘60 (p. 21) is een vooringenomen interpretatie van de feiten die aan deze feiten geen recht doet.

⁴ Dr. Jochem Douma, *Afscheid van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)*, Hardenberg, 2014, p. 28-30.

⁵ Zie over deze gang van zaken mijn artikelen ‘Adieu 1967’, in *Nader Bekeken*, jrg. 27 nr. 2, febr. 2020, p. 50-56.

en GKv waren sinds 1994 met elkaar in gesprek. Dat leidde tot wederzijds vertrouwen en ten slotte tot overeenstemming over de hermeneutiek en het Schriftgezag, *maar met verschil in praktische uitkomsten* (de-vrouw-in-het-ambt). De weg naar hereniging lag nu open (GS Ede 2014). Prof. Douma verliet de GKv.⁴

Hereniging

Onderweg naar die hereniging werden nu ook in de GKv alle ambten opengesteld voor vrouwen. En er werd van GKv-kant schuld beleden over de *onrechtmatige* veroordeling (1967) van de Open Brief. Afgevaardigde ds. B.J.F. Schoep was door de Synode van Amersfoort-West (1967) 'niet-ontvangen' omdat zijn instemming met de gereformeerde belijdenis – die wordt gevraagd bij het begin van een generale synode – niet klopte met zijn ondertekening van de Open Brief. (In die Open Brief werd de suggestieve vraag opgeworpen of je in de kerk niet met minder toe kunt dan met de gereformeerde belijdenis om al Gods kinderen te kunnen vergaderen). Dat dit besluit onrechtmatig zou zijn (er was geen kerkrechtelijke grondslag voor) omdat over de uitzonderlijke mogelijkheid van niet-ontvangen in

de kerkorde niets geregeld was, is erg formalistisch. Als synodelid instemming betuigen met onze belijdenisgeschriften zou dan slechts een formaliteit zijn.⁵ Nu alleen schuld werd beleden over de *onrechtmatigheid* van dat synodebesluit is van *inhoudelijke* schuldbelijdenis geen sprake. Zo kan Ad de Boer (regiegroep) vaststellen dat bij de hereniging dezelfde 'hobbels' moesten worden genomen 'als die uit de jaren zestig, zoals binding aan de belijdenis en vrijheid van plaatselijke kerken'. Het is veelzeggend dat deze hobbels inmiddels genomen zijn dankzij een nieuwe *kerkorde* die 'vooral een Nederlands Gereformeerde geest ademt' (een terechte constatering van Agnes Amelink).

Onderwijs in de geloofsleer

Prof. Erik de Boer had de stille hoop dat deze schuldbelijdenis van de GKv en een spijtbetuiging over het harde optreden tegenover enkele hoogleraren en lectoren aan de TU in Kampen ook bij de NGK (oud) zouden leiden tot heroverweging van het eigen aandeel in deze breuk (kritiek op de belijdenissen en gemorrel aan de afspraken van de kerkorde). Maar dat bleef uit. Wel was er 'gedeelde ootmoed' bij momenten van verzoening. Hij schrijft

over factoren die hebben bijgedragen aan de toenadering tussen GKv en NGK. Het afkalven van kerkelijke zelfverzekerdheid bij de GKv beoordeelt hij als positief (en het heeft ook positief gewerkt voor die toenadering), maar heeft zijns inziens een negatieve keerzijde: het gevaar van erosie van de geloofsleer ten gunste van de geloofsbeleving. De afgelopen jaren is – door de evangelisch-charismatische invloed – de rol van de belijdenisgeschriften in de GKv kleiner geworden. Dat gaat nu samen met de soms kritische houding van de NGK ten opzichte van de belijdenis (zie het nieuwe verbindingsformulier alleen voor predikanten). Blijdschap over de hereniging gaat bij De Boer gepaard met zorg over het onderwijs in de christelijke leer. Catechese is niet meer gekoppeld aan de catechismus, de middag(leer)dienst is vaak afgeschaft en de liturgische formulieren zijn niet populair. Op weg naar een nieuwe wijze van belijden pleit hij voor onderwijs in de *Gewone catechismus* van de jonge theologen A. Huijgen, Th. Pleijzier en R.T. te Velde.

Ware kerk

Van huis uit heb ik geleerd dat ware kerk zijn geen *status* is maar een *opdracht* met de apostolische waarschuwing: 'wie meent te staan, zie toe, dat hij niet valle' (1 Kor. 10:12, NBG 1951). Waar is zo'n ware (echte) kerk te vinden? De Nederlandse Geloofsbelijdenis heeft de kenmerken opgediept uit de heilige Schrift en vat ze als volgt samen: 'dat men zich richt naar het zuivere Woord van God, alles wat daarmee in strijd is verwerpt en Jezus Christus erkent als het enige Hoofd'. Iedere gelovige moet zich – volgens de heilige Schrift – bij zo'n ware (echte)

**Ware kerk zijn is geen status,
maar een opdracht met de
apostolische waarschuwing:
'wie meent te staan, zie toe,
dat hij niet valle'**

kerk voegen en behoort daarom 'nauwgezet en met grote zorgvuldigheid, vanuit Gods Woord te onderscheiden welke de ware kerk is'(Art. 29 NGB).

In de aanloop naar 1967 werd door voorstanders van meer tolerantie onderscheid gemaakt tussen *hart* en *omtrek* in de heilige Schrift.⁶ Hierbij draait het vooral om de vraag of iets wel of niet heilsnoodzakelijk is. De focus verschuift zo van de eer van God naar het heil van de mens, terwijl de vraag naar gehoorzaamheid naar de achtergrond verschuift. In plaats van krachtcentrale voor het hele leven wordt de kerk heilsinstituut. De vraag naar gehoorzaamheid lag in die jaren '60 flink onder vuur: elke autoriteit was verdacht.

Het eigen gevoel is de norm geworden: een ware kerk is voor mij een kerkelijke gemeente waar ik me thuis voel. Maar *gehoorzaamheid* is beter dan offers (1 Sam. 15:22) – ook als die offers mij een beter gevoel geven.

De kerk van de toekomst

Prof. Roel Kuiper beschrijft in zijn bijdrage hoe vrijgemaakten van zijn generatie op hun verenigingsavonden de artikelen 27-29 NGB anders gingen lezen. Niet de gangbare, vrijgemaakte uitleg van *die ene ware kerk met dat ene plaatselijke adres* maar 'we lazen dat met het oog op die ene katholieke ge-

reformeerde kerk die er misschien wel ging komen'. Hij verwijst daarbij naar een visioen (droom) van 'de geschorste predikanten ds. G. van den Brink en ds. H.J. van der Kwast' (terzijde: die predikanten zijn nooit geschorst, maar stonden met hun gemeenten buiten het kerkverband). De kerk van deze droom is een *katholieke gereformeerde kerk* waarin de verschillende vrijgemaakte bloedgroepen zonder hoge bloeddruk hartelijk met elkaar samenwerken en men de moed heeft om tolerant te zijn – zeker als het hart van het evangelie niet in geding is.⁷ Het vierde onderdeel van deze bundel sluit daarbij aan met de vraag: wat voor kerk wil dit herenigde kerkverband zijn? Ik laat reflectie op de gegeven antwoorden over aan anderen, maar ik verbaas mij over die sturende vraag alsof 'wij' dat gaan bepalen. In het gespreksdocument *Verlangen naar een nieuwe kerk* (regiegroep) worden 'Jezus Christus en zijn koninkrijk' centraal gesteld. Onze band met Christus staat hier in het kader van ons verlangen om zelf vorm te geven aan onze relatie met Hem. Datzelfde zie je nu ook in de nieuwe kerkorde, met een grotere vrijheid van de plaatselijke gemeenten.⁸

Absoluut

K. Schilder benadrukte de bijbelse normen voor de vergadering van de

kerk en onze gehoorzaamheid. Dat deed hij in reactie op de pluriformiteitsleer van A. Kuiper die leidt tot kerkelijk relativisme en tot berusten in kerkelijke verdeeldheid. In Schilders spreken over de ene ware *kerk-in-aanbouw* met één plaatselijk adres hoor je als het ware zijn polemieken met Kuiper, die stelt dat de kerk 'nog' overal is waar gelovigen zijn. Schilder wijst een *richting*. Hij ziet de kenmerken van de kerk niet als empirische grootheden op een bepaald moment, maar als normen die aanwijzen of het vergaderen (samenkomen) van de kerk op de goede manier gebeurt: met Christus méé vergaderen (waar) en niet tégen Christus in (vals)! Waar Christus zijn gemeente vergadert (samenbrengt) – onvoltooid tegenwoordige tijd – worden wij geroepen tot liefdevolle gehoorzaamheid.⁹ De eerste vrijgemaakte synode (Groningen 1946) zocht contact met de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) – gericht op kerkelijke eenheid: één kerk met één adres.

In de duistere jaren van het 'geestelijk perfectionisme' lazen we in Johannes 17 dat Christus bad om *eenheid in waarheid*. Dat ligt anders nu we verlicht zijn: over waarheid valt te praten, maar eenheid moet! Daarin zijn we

**Gehoorzaamheid is beter
dan offers, ook als die offers mij
een beter gevoel geven**

6 Zoals ds. W. Borgdorff en (de meerderheid van) de kerkenraad van de GKv Baarn. Zie *Notulen classis Amersfoort* dd. 1 en 13 december 1967, p. 6 en 17.

7 G. van den Brink en H.J. Van der Kwast, *Een kerk ging stuk*, Amsterdam 1992, p. 228.

8 Dick Slump, *Veranderingen in het kerkrecht anno 2023*. De nieuwe kerkorde van de Nederlandse Gereformeerde Kerken, in: P.T. Pel en H.J. Room (red.), *Het Woord in geding*, Kerngroep bezinning GKv 2022, p. 150.

9 Dr. J.J.C. Dee, *K. Schilder – oecumenicus*, Goes 1995, p. 130-132 en 137-139.

De kerk gaat mee met 'de vooruitgang van de tijd' door inventief te reageren op de verandering van culturele getijstroom

schatplichtig aan het klimaat van onze postmoderne cultuur. Het is iets anders dan we vroeger hoorden – maar tolerant-moeten-zijn is bepaald niet minder absoluut. De tijdgeest hijgt ons in de nek: we moeten inclusief zijn, elkaar de ruimte geven, maar niemand uitsluiten.

Als het tij verloopt

Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw kent ons land een vernieuwingsretoriek die de indruk wekt dat wij zijn overgeleverd aan *culturele* krachten die ons te boven gaan. Door formules als 'dat is niet meer van deze tijd', 'de onvermijdelijke ontwikkelingen' en 'de eisen van de tijd' wordt gesuggereerd dat we ons moeten neerleggen bij een soort kosmische wil – de Tijd – die buiten onze invloedssfeer valt. Verzet is zinloos. Het enige wat nog gedaan kan worden, is aanpassen. Ik kom hierop vanwege de bijdrage van ds. Tiemen Dijkema: 'Als het tij verloopt, verzet men de bakens.' De afwisseling van eb en vloed (het tij) zorgt voor een veranderde stroming in het water. Dus moeten de bakens verzet worden om zo een veiliger vaarroute aan te geven. In zijn bijdrage gaat Dijkema moeiteloos over van eb en vloed (natuur) naar cultuur: als het culturele tij verloopt, verzet de kerk de bakens. Welke bakens? Het gesprek over eenheid en waarheid (belijdenis) wordt met name gevoerd door ouderen. Veel jongeren zien dit als een non-discussie. Zij gaan voor

een kerk van geloof, hoop en liefde in een gemeenschap waar je je thuis voelt. Deze benadering 'zit in de lucht' en heeft de toekomst – terwijl die oudere generatie voorbijgaat. Als het tij verloopt, gaat de kerk mee met 'de vooruitgang van de tijd' door inventief (vindingrijk) te reageren op de verandering van culturele getijstroom. Dit roept bij mij de vraag op: is dat een bijbels antwoord op wat vandaag 'in de lucht zit'?

Geschenk

Het boek *Niet zonder elkaar* begint met een lied van Ria Borkent waarin de hereniging van GKv en NGK (oud) wordt aangekondigd als geschenk van God. En inderdaad: echte kerkelijke eenheid is niet iets dat wij tot stand brengen en God aanbieden, maar een gave van God. Maar in dit boek ligt het accent vooral op wat door mensen zoal bedacht en gedaan is. Past handjeklap over een lossere of een vastere confessionele binding dan bij een geschenk van God? Ik vond het interview met prof. Klaas van Breugel (CGK), oud-voorzitter van het Gereformeerd Appèl, een verademing: je moet eenheid niet willen forceren. Het gaat meer om hoe je samen onderweg bent dan hoe snel je het eindpunt bereikt. Eenheid begint bij een geopende Bijbel. En als het luisteren naar de Schrift moeite geeft, dan los je dat niet op met knopen door te hakken, maar door ze te ontwarren en samen nog wat langer te luisteren.

Het interview met Ad de Boer zegt over die weg naar eenheid: 'God heeft dwars door ons menselijk gedoe heen gewerkt. Wij doen niks, wij brengen geen kerken bij elkaar. We moeten het niet van onszelf hebben, maar van God en zijn Geest. Dan kunnen we ontspannen op weg.' Dat menselijk gedoe betreft onder andere het overleg over een nieuwe kerkorde en ook daarbij gaat de heilige Geest z'n werk doen. Als na een spannende vergadering van de landelijke synode die kerkorde ten slotte toch met ongedachte oplossingen wordt verrijkt, reageert de regiegroep opgelucht: 'Wow, Gods Geest is vanavond wel héél erg druk geweest.' Zonder toetsing aan de Schrift wordt al bij voorbaat het werk van God en zijn Geest geclaimd. Met zo'n claim is ons menselijk gedoe onaantastbaar.

Paradoxaal

Als ik het goed heb begrepen, hebben we als vrijgemaakt gereformeerden jarenlang geleefd in een sfeer van 'kerkelijke zelfverzekerdheid' (niet zozeer in uitspraken van generale synodes, maar vooral bij de bevlogene opbouw van een exclusief vrijgemaakte zuil). Intussen weten we beter en weten we het allemaal niet meer zo zeker. Maar het gekke is: we weten daarbij wel *heel zeker* dat we het niet meer *zo zeker* weten. *Zelfs zo zeker* dat we niet zeker wetend besluiten hebben genomen waardoor we als kerken al onze internationale contacten zijn kwijtgeraakt – om vervolgens voor die besluiten nota bene de HERE te durven danken. Over katholiek-gereformeerd gesproken! Op diverse plaatsen in de wereld is er gebeden om onze *bekering*. Maar daarover lees ik niets in *Niet zonder elkaar*. ■

Wie een ander onderdrukt, beledigt diens Schepper

'God zei: "Laten wij mensen maken die ons evenbeeld zijn, die op Ons lijken; (...)"
(Genesis 1:26)

'Wie Mij gezien heeft, heeft de Vader gezien.'
(Johannes 14:9)

Het bevorderen van mensenrechten vormt een wezenlijk onderdeel van het Nederlandse buitenlands beleid. Wie zou daar niet blij over zijn? De zwartboeken van organisaties als Amnesty International, Human Rights Watch en Jubilee Campaign liegen er niet om. Overheden begaan soms de meest gruwelijke misdaden: slavernij, marteling, verkrachting, deportatie, gewetensdwang, volkenmoord zelfs. Zij negeren de in 1948 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties aangenomen Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. In die verklaring worden in een dertigtal artikelen voor iedereen geldende politieke, sociale, culturele en economische rechten vastgelegd.

Waarom stonden orthodoxe christenen vanouds dan toch wat kritisch tegenover het begrip mensenrechten? Hun scepsis had te maken met de filosofische achtergrond van de term. Kwam het denken over 'mensenrechten' niet voort uit de 18^e-eeuwse Verlichting met haar van God en kerk losgemaakte autonome mens? Hoe kwam de mens er eigenlijk bij dat hij rechten heeft?

Tegenwoordig reageren bijbelvaste christenen positiever op het spreken over mensenrechten. Verschillende overwegingen spelen een rol. Zo wordt benadrukt dat het niet om rechten tegenover God gaat, maar om rechten van burgers tegenover hun overheid en elkaar. Ook wijst men erop dat ver-

schillende rechten, zoals de vrijheid van godsdienst, kunnen worden herleid tot typisch reformatorische verworvenheden.

Toch ligt het zwaarstwegende motief voor een positieve benadering in het bijbelse gegeven dat de mens geschapen is naar het beeld van God. Deze belijdenis staat haaks op het individualisme van het 'ben ik soms mijn broeders hoeder?' God schiep de mens immers niet als enkel individu, maar als man en vrouw, aan wie vervolgens een toekomst van vele generaties in het vooruitzicht werd gesteld. Mensen zouden onderling verbonden zijn.

En in wie kwam het beeld van God volmaakt tot uiting? In Christus. 'Wie Mij gezien heeft, heeft de Vader gezien', zegt Hij. Zo deelde de Here Jezus de doodsteek uit aan egoïsme en egocentrisch denken en doen. Groeien naar het evenbeeld van Jezus betekent dat je de ander liefhebt en dient.

Wie in plaats daarvan de medemens terroriseert en angst aanjaagt, schendt diens van God verkregen identiteit. 'Wie een arme onderdrukt, beledigt zijn schepper', zegt de Spreukendichter (Spr. 14:31). De apostel Jacobus veroordeelt het vervloeken van een mens omdat ook die ander geschapen is naar Gods evenbeeld (Jac. 3:9). Het *imago Dei* geeft elk mens waardigheid.

Om het doorbreken van het kwaad tegen te gaan, stelde God 'overheden u ten goede' in. Kerkvader Augustinus was

er zelfs van overtuigd dat de zondige aard van de mens de exclusieve reden was dat regeerders gezag over andere mensen hadden gekregen. Het kwaad moet gestraft worden.

Obstakels

Intussen zal het de Oekraïner die in Russische cellen gemarteld wordt, de Afghaanse vrouw aan wie haar gelijkwaardigheid is ontnomen, en de gewetensgevangenen in Noord-Koreaanse concentratiekampen een zorg zijn uit welke motieven voor hen wordt opgekoemen. Als het maar gebeurt! En dat laatste is gelukkig het geval, ook door hen die nooit in de Bijbel hebben gelezen. De apostel Paulus zegt over die mensen dat zij door hun daden bewijzen dat wat de wet eist in hun hart geschreven staat en dat hun geweten dat bevestigt (Rom. 2:15).

Anno 2023 worden de mensenrechten veel beter beschermd dan enkele honderden jaren geleden. Steeds echter is hier en daar ook weer dramatische terugval te zien. Hoe komt dat? Waardoor staat de eerbiediging van burgerrechten en geestelijke vrijheid voortdurend onder druk?

Een van de redenen is dat opkomen voor onderdrukten een negatief effect kan hebben op twee andere doelen van buitenlands beleid, te weten de eigen nationale veiligheid en economische groei. Een met sancties gestraft land, zoals Rusland in het Oekraïense conflict, kan terugslaan door te dreigen (kern-)wapens in te zetten en bijvoorbeeld energieleveranties te stoppen.

De Nederlandse relatie met de Republiek Indonesië laat zien waarom het gaat. In Den Haag wordt de geopolitieke positie van Indonesië en onze handel met dat land zo belangrijk gevonden, dat tegenover Jakarta hoogstens diplomatieke zorg wordt geuit over mensenrechtenschendingen in Papua. Uit angst

voor repercussies is er nooit sprake geweest van het dreigen met sancties.

Een ander obstakel om mensenrechten te bevorderen is de wereldwijde religieuze en culturele verscheidenheid. Aziatische en islamitische landen hebben het Westen steeds verweten eenzijdige nadruk te leggen op de in 1941 door de Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt geïntroduceerde vier vrijheden: vrijheid van meningsuiting en godsdienst, en vrijwaring van gebrek en vrees. Het ongenoemd blijven van sociale, economische en culturele rechten zou een vorm van westers cultureel imperialisme zijn.

In Psalm 2 worden 'leiders van de aarde' opgeroepen zich te onderwerpen aan het gezag van de Heer en zijn Gezalfde. Moraal en ethiek zouden dan gebaseerd worden op een buiten de mens liggende, objectieve norm. Het verwarrende alternatief is nu dat ieder zich op eigen ethische overtuigingen beroept. Er is geen algemeen aanvaarde omschrijving van gerechtigheid.

Vandaag de dag neemt de afkeer van de als typisch westers beschouwde mensenrechten zelfs toe. Die aversie zien we bij de Chinese sterke man Xi Jinping, de Russische Vladimir Poetin, de Indiase hindoe Narendra Modi en de islamitische Mohammed bin Salman uit Saoedi-Arabië. In confrontatie met het westerse individualisme beroepen zij zich op het 'recht' om via een autoritair bestuursstelsel de eenheid en stabiliteit van de groep overeind te houden. Minderheden worden de dupe.

Weer een andere hindernis ligt in artikel 2 van het VN-Handvest. Een regering die verweten wordt zich niet te houden aan afspraken over mensenrechten wijst graag op het verbod zich te mengen in de binnenlandse aangelegenheden van een ander land. Gelukkig echter namen de Verenigde Naties in 2005 wel een

R2P-norm (*responsibility to protect*) aan. Men hield vast aan de regel dat regeringen zelf verantwoordelijk zijn voor het beschermen van de eigen burgers tegen 'volkenmoord, oorlogsmisdaden, etnische zuiveringen en misdaden tegen de menselijkheid'.

Maar als een regering daarbij structureel in gebreke blijft, schuiven verantwoordelijkheden door naar de VN. De volkenorganisatie krijgt in zulke situaties de bevoegdheid sancties uit te vaardigen en zelfs gewapenderhand in te grijpen, de zogenaamde humanitaire interventie. De VN-Veiligheidsraad is echter een politiek verdeeld lichaam, waarin elk van de vijf permanente leden het vetorecht heeft. Daardoor is de Raad bij crises veelal machteloos. Zo heeft de zonde ook op het terrein van de mensenrechten verwoestende effecten, mede omdat er internationaal geen effectieve instantie functioneert om het kwaad te beteugelen.

Hulpvaardigheid

Zien we dan alleen maar kommer en kwel? Gelukkig niet. Staten doen ook vaak het goede. Zo is er bij rampen sprake van inspirerende hulpvaardigheid. Al dan niet met de VN verbonden organisaties helpen in de sfeer van gezondheidszorg, kinderen in nood, vrouwenrechten, onderwijs, opvang van vluchtelingen, afschaffing van slavernij, voedselvoorziening, landbouw. Zo wordt voorkomen dat mensenrechten nog meer in gedrang komen.

En wij? Wij kunnen partijen en pressiegroepen steunen die zich inzetten voor internationale gerechtigheid. Goeddoen aan alle mensen is een deel van onze verantwoordelijkheid. Bid dat het koninkrijk van Jezus Christus de werken van de duisternis verstoort. En leef in het vooruitzicht dat als de hemel op aarde komt, God alles in allen zal zijn en de mens zijn uiteindelijke doel en bestemming bereikt. ■

**‘Toen we
bij u waren,
hebben we
herhaaldelijk
gezegd dat
wie niet wil
werken, niet
zal eten.’**

(2 TESSALONICENZEN 3:10)

Pieter Bruegel de Oudere, *Luilekkerland*

Wie niet wil werken, zal niet eten

‘Wie niet werkt, zal ook niet eten’: een bekend Nederlands spreekwoord, gebaseerd op de Bijbel. Werken betekent je inspanssen voor een bepaalde taak. En eten staat voor je levensonderhoud. ‘Wie niet werkt, zal ook niet eten’ wil dus zeggen: zonder arbeid geen dagelijks brood. Geen wonder dat dit juist in Nederland als spreekwoord wordt gebruikt. Onze samenleving draait om werk. Het eerste kabinet-Kok opereerde onder het motto: ‘werk, werk en nog eens werk’. Een belangrijk doel van de overheid is mensen zo goed en zo lang mogelijk bij het arbeidsproces te betrekken.

Nu is ons spreekwoord wel ontleend aan de Bijbel, maar daar staat: wie niet **wil** werken, zal niet eten. Niet willen is iets anders dan niet kunnen. Het gaat dus niet over mensen die niet tot werken in staat zijn. Of over pensionado’s die hun werkzame leven achter de rug hebben.

Vrijbuitelij, dat was het probleem in Tessalonica. Je zag daar mannen

doelloos rondslechteren in de havenwijk, of met elkaar zitten kletsen. Intussen probeerden ze bij welgestelde stadgenoten in het gevele te komen om van hen geld en voedsel te krijgen. Zulke profiteurs zijn er tegenwoordig ook. Mensen die gebruikmaken van allerlei collectieve voorzieningen, maar daar zelf geen bijdrage aan willen leveren. Want individualisten denken alleen aan hun eigen belang, ‘ik’ in plaats van ‘wij’. Zo ondermijnen ze de samenleving. Christenen zijn niet immuun voor deze mentaliteit. Daarom luidt de apostolische gedragsregel: wie niet wil werken, zal niet eten.

Luilekkerland

Dat arbeid en eten verband houden met elkaar, zal niemand verbazen. Werken voor je brood is normaal, maar niet vanzelfsprekend. Zo waarschuwt de bijbelse wijsheid: ‘Wie zijn grond bewerkt, heeft

altijd genoeg te eten' (Spr. 12:11; verg. 28:19).

Hoe is de vrijbuitersmentaliteit in Tessalonica dan te verklaren? Vroeger werd vaak gewezen op de toekomstverwachting onder de eerste christenen. Aangezien Jezus toch spoedig zou terugkeren, liet men het dagelijks werk liggen, is de gedachte. Inderdaad komt in hoofdstuk 2 van deze brief ook de toekomstverwachting ter sprake. Sommigen beweerden ten onrechte dat de dag van de Heer al was aangebroken. Hoofdstuk 3 gaat over werken en niet willen werken. Maar nergens blijkt dat de vrijbuiters onder de Tessalonicenzen een rechtstreeks gevolg was van hun overspannen toekomstverwachting. Herhaaldelijk hadden Paulus en zijn reisgenoten gewaarschuwd voor mensen die niet wilden werken, mondeling tijdens hun bezoek aan Tessalonica en schriftelijk in hun eerste brief (1 Tes. 4:10b-12; 5:14). Dit probleem bestond al vanaf het begin. Hedendaagse uitleggers werken liever met een sociale verklaring voor het individualisme in Tessalonica. Overal in Macedonië heerste werkloosheid, maar vooral in de hoofdstad. Arbeiders hoopten tevergeefs op een klus voor een dag. Maar sommigen wachtten nergens op ... En dat terwijl er veel maatschappelijke waarde aan werd gehecht dat iemand in zijn eigen levensonderhoud kon voorzien. Om kritiek van buitenstaanders te voorkomen moesten de christen-Tessalonicenzen rustig hun werk doen. Toch blijft het de vraag waarom zoveel christenen weigerden te werken. Misschien was er een combinatie van bovengenoemde twee factoren in het spel. Tijdens hun bezoek aan Tessalonica hadden Paulus en zijn reisgenoten de christenen voorgelaten zich niet sociaal te gedragen en hun eigen brood te verdienen. Desondanks bleken er toch lieden te zijn die zich van niemand iets aantrokken. Het werd steeds moeilijker

Toen door sommige christenen werd beweerd dat de dag van de Heer al was aangebroken, kon dat als een extra reden worden opgevat om het bijltje erbij neer te gooien.

Binnenkort leven we in Luilekkerland!

om iedereen die zijn dagelijks werk verwaarloosde terecht te wijzen (1 Tes. 5:14). Toen dan door sommige christenen werd beweerd dat de dag van de Heer al was aangebroken, kon dat als een extra reden worden opgevat om het bijltje erbij neer te gooien. Wat heeft werken voor zin, als het koninkrijk van God voor de deur staat? Binnenkort leven we in Luilekkerland!

Voorbeeld

Paulus, Silvanus en Timoteüs hadden het goede voorbeeld gegeven. Tijdens hun verblijf in Tessalonica wilden zij geen ondersteuning van de gemeente aannemen. Ze hadden onderdak gevonden in het huis van Jason (Hand. 17:5-9). Waarschijnlijk beschikte zijn woning over een kleine ruimte die als werkplaats kon dienen. Daar oefende Paulus zijn ambacht uit. Hij was leerbewerker van beroep. Tenten maken van geitenleer, sandalen en tassen repareren. Dat betekende hard werken met je blote handen. Het leer zorgvuldig op maat snijden. Prutsen met naald en draad. Tranende ogen en pijnlijke vingers. Maar Paulus en zijn reisgenoten stelden er een eer in om hun eigen brood te verdienen en van niemand afhankelijk

te zijn. Volg ons voorbeeld, mensen! Dag en nacht waren ze druk bezig, aldus vers 8 (verg. 1 Tes. 2:9). Was Paulus dan een workaholic, dat hij nooit kon ophouden? Nee, dag en nacht wil zeggen: zowel bij daglicht als 's avonds in het donker. Bedenk dat Paulus eigenlijk twee taken tegelijk uitvoerde. Hij verdiende de kost als leerbewerker én hij was als apostel geroepen om het evangelie te verkondigen. In de werkplaats konden die twee taken samengaan. Onder het werk voerde Paulus gesprekken met klanten en voorbijgangers. Er was tijd voor discussie, schriftstudie en het maken van aantekeningen. Zo bracht Paulus voortdurend zijn leer aan de man. En dat terwijl apostelen recht hadden op ondersteuning door de gemeente. 'De arbeider is zijn loon waard', had Jezus gezegd (Luc. 10:7; 1 Tim. 5:18). Maar van dat recht maakten Paulus en zijn reisgenoten geen gebruik. Niemand mocht hen kunnen afschilderen als profiteurs. Alleen van de Filippenzen hadden ze een gift gekregen, uitgerekend tijdens hun verblijf in Tessalonica (Fil. 4:15-16). Paulus was niet naar Europa gekomen om daar zelf beter van te worden. Hij wilde in zijn eigen levensonderhoud voorzien. Dat de kerk tegenwoordig meestal betaalde voorgangers heeft, die – zoals

dat heet – van het evangelie leven, heeft als reden dat zij de gemeente hun volle aandacht kunnen geven. Toch mag een voorganger nooit in een afhankelijke positie terechtkomen. Dan gaat hij of zij de mensen naar de mond praten. Wiens brood men eet, diens woord men spreekt. Maar wie Gods woord spreekt, mag gerust Gods brood eten. Vandaar dat de kerk het levensonderhoud van haar voorganger(s) financiert.

Sanctie

Nu het vervolg van de apostolische gedragsregel. Niet eten is bedoeld als sanctie. Het gaat niet om een automatisme, dat iemand die het werk laat liggen geen brood op de plank heeft. Dat was in Tessalonica zeker niet zo. De Grieks-Romeinse samenleving kende het zogeheten patroon-cliëntsysteem. Een welgestelde burger was de patroon, die een groep minderbedeelden (cliënten) ondersteunde met geld en voedsel. Dat was goed voor zijn prestige. Zo liet menige patroon zich 's morgens bij zijn villa begroeten door cliënten. Een soort aubade! Ook iemand die niet wilde werken kon dus nog wel aan eten komen. Wat Paulus voorschrijft, is een verbod: zo iemand mag niet eten. Dan gaat het niet over eten in de privésfeer, maar over eten als gemeente: de gezamenlijke maaltijd, inclusief de maaltijd van de Heer. Hardnekkige individualisten moeten daarvan worden uitgesloten. In vers 6 was de gemeente al opgeroepen afstand te bewaren tot mensen die, in strijd met de apostolische overlevering, hun werk verwaarlozen. 'Wij bevelen jullie je van zulke mensen te distantiëren'. Mijd ze, want hun mentaliteit is besmettelijk. Laat hen niet langer mee-eten bij de gemeenschappelijke maaltijd van de gemeente (verg. 1 Kor.

5:11), waar alles gedeeld wordt in liefde, rijk en arm rond dezelfde tafel, één in Christus. Zelfzuchtige profiteurs horen daar niet bij.

Wat moet er dan met zulke mensen gebeuren? Dat lezen we in vers 14b-15: 'Ga niet met hen om, dan zullen ze zich schamen. Behandel hen echter niet als vijanden, maar wijs hen als uw broeders en zusters terecht'. Afstand nemen om iemand tot inkeer te brengen. Men werd publiek aangemerkt als overtreder ('te schande gemaakt'). Dat gold zeker in de eer/schaamtecultuur van de oudheid als een zware bestraffing, maar die had ten doel iemand weer op het rechte pad te brengen. Het blijft een broeder of zuster, die liefdevol behandeld moet worden. Onze westerse cultuur is meer gericht op individuele schuld dan op collectieve schaamte. Toch begint er iets te verschuiven (met vliedschaamte als recent voorbeeld). De bepalingen in de protestantse kerkorde inzake kerkelijke tucht, waaronder ontzegging van de toegang tot het avondmaal, beogen ook herstel van de gemeenschap. Een kerk zonder tucht is een kerk zonder liefde. Ook buiten de kerkmuren zijn er tuchtcolleges, vooral wanneer het publieke belang gebaat is bij een hoogwaardige beroepsuitoefening. Denk aan het tuchtrecht

positieve bijdrage te leveren aan kerk en maatschappij.

Arbeidsethos

Zo laat zich uit de Bijbel een christelijk arbeidsethos afleiden. Denk ik alleen aan mezelf of doe ik mijn werk met het oog op de gemeenschap? Maar dit hoofdstuk was begonnen met een gebedsverzoek: bid voor de goede voortgang van het evangelie, zodat het niet belemmerd wordt door onbetrouwbare mensen. Bidden en werken, die twee horen onlosmakelijk bij elkaar. Ora et labora, dat is een mooi motto voor de gemeente van Jezus Christus. Bid en werk! ■

Een kerk zonder tucht is **een kerk** **zonder liefde**

in de advocatuur en de geneeskunde. Zelfs de KNVB heeft een tuchtcommissie. De christelijke kerk kan niet alleen leertucht uitoefenen, maar ook leden die ontspoord zijn onder tucht plaatsen. Dat laatste valt blijkbaar te overwegen als iemand aanhoudend weigert een

KEERPUNT OP DE DILLENBURG

Hoe de Nassause vorsten gereformeerd werden

Veel gereformeerde Nederlanders hebben zowel voor ons vorstenhuis als voor de Reformatie belangstelling. Ze kennen de geschiedenis van prins Willem van Oranje die als jonge edelman ooit naar Brussel moest en daar 'noodgedwongen' rooms-katholiek werd. Ze weten dat zijn luthersgezinde ouders, Willem de Rijke van Nassau-Dillenburg en Juliana van Stolberg, dat toelieten. Maar hoe de prins en een groot deel van zijn familie uiteindelijk gingen behoren tot de Gereformeerde Kerk is minder bekend. In dit artikel wil ik licht op deze zaak laten schijnen.

Geloven op de Dillenburg

Op de Dillenburg is omstreeks 1530 de vraag naar de juiste godsdienst een zaak van rustige overweging: extreme standpunten houden Willem de Rijke en Juliana van Stolberg er niet op na. Ze zijn allebei reformatorisch gezind en willen niets weten van aflaathandelaars in hun gebied. In de boekerij van het kasteel bevinden zich werken van Luther. Men heeft groot respect voor hem. En na verloop van enkele jaren wordt het lutheranisme ingevoerd in al de Nassause landen. Toch worden de roomse gebruiken en gewoonten heel geleidelijk aan de kant gezet. Er is wel alle ruimte voor de verkondiging van het zuivere evangelie en zo komt het dat het heilig avondmaal voortaan wordt gevierd 'onder beide gestalten', dat wil zeggen dat de gelovigen niet alleen brood, maar ook wijn ontvangen. En bij de doop moeten de kerkdienaren zich bedienen van de landstaal in plaats van het voor velen onbegrijpelijke Latijn.

Willem junior naar Brussel

In 1543 gaat de tienjarige prins Willem van de Dillenburg verhuizen naar Brussel. Hij zal daar worden opgeleid om als edelman in keizerlijke dienst allerlei staatstaken te vervullen. De ouders van Willem stemmen in met de 'randvoorwaarde' dat hun zoon rooms zal worden opgevoed. Moeder Juliana van Stolberg – die het protestantse geloof sterker beleeft dan haar man – bidt en hoopt dat haar zoon niet verstrikt zal raken in godsdienstige kwesties die hem zouden vervreemden van de kern van de christelijke religie. Op de Dillenburg worden de andere kinderen protestants opgevoed.

Moeder Juliana blijft na het overlijden van haar man in 1559 de centrale figuur die een stempel zet op de godsdienstige praktijk van haar kinderen. Haar zoon Willem van Oranje – intussen een vooraanstaand politiek leider in de Nederlanden – is in zijn eerste

huwelijk (met Anna van Buren) formeel rooms-katholiek gebleven. Zijn daaropvolgende huwelijk met Anna van Saksen in 1561 betekent een wending naar het lutheranisme. Tegelijk krijgt Willem steeds meer oog voor de politieke opvatting dat een vorst niet mag heersen over de gewetens van zijn onderdanen. Daarmee gaat bij Willem de gedachte duidelijk uit naar godsdienstvrijheid. Dit maakt hij bekend in zijn befaamde rede in de Nederlandse Raad van State op oudejaarsavond van 1564. Zijn contact met moeder Juliana is dan niet erg intensief, al laat zij op door haar gewenste momenten haar zoon wel merken waar hij in moeilijke tijden zijn houvast moet zoeken. Zij blijft actief als moeder en als hoeder in het geloof.

Jan van Nassau

Op de Dillenburg is het vooral de tweede zoon van Willem de Rijke en Juliana van Stolberg, Jan (ook wel: Johan) van Nassau (*1536), die op de godsdienstige

De Dillenburg
Jan van Nassau
Lodewijk van Nassau

praktijk zijn stempel zet. Hij is na het overlijden van zijn vader de oudste aanwezige zoon, die als graaf van Nassau-Dillenburg verantwoordelijk wordt voor de ontwikkelingen in de regio Dillenburg. In een akkoord heeft Willem van Oranje als oudste broer ingestemd met deze regeling.

Kort voor het overlijden van vader Willem is Jan getrouwd met gravin Elisabeth van Leuchtenberg. Hun eerste kind Willem Lodewijk brengt zijn jeugd door op de Dillenburg en wordt net als zijn vele broers en zussen onderwezen in de protestantse leer zoals die uitgedragen was door Maarten Luther. Vader Jan is overtuigd luthers en houdt dat stevig vol tot in de jaren na 1570. Hij stelt zich zelfs een tijdlang anticalvinistisch op, alleen al vanwege de beeldenstorm in 1566. Maar in 1572 maakt hij toch de overgang naar het calvinisme. Dat gebeurt nadat zijn jongere broer Lodewijk van Nassau (*1538) in 1570-'71 op de Dillenburg een dispuut organiseert tussen de lutherse theoloog Maximilian Mörlin en de gereformeerde schrijver, dichter en geleerde Philips van Marnix, heer van Sint Alde-

gonde. Deze treedt in 1571 als raadsman in dienst van Willem van Oranje; hij laat zich nog vaak zien op de Dillenburg. Lodewijk wil lutheranen en calvinisten stimuleren hun meningsverschillen te overwinnen en goed te gaan samenwerken. Zijn doel is om zo een sterker front te vormen tegen de rooms-katholieke Habsburgers.

Lodewijk van Nassau

Graaf Lodewijk had in Genève een hechte vriendschap gesloten met Theodorus Beza, de opvolger van Calvijn. Diens geschrift *'Het recht der overheden'* heeft

spoke over het 'recht van opstand', dat voor de Fransen in die jaren zo actueel was. Lodewijk had zich in 1569 verbonden met de hugenoten die hun strijd voerden tegen de rooms-katholieke machthebbers. Hij stemde daarmee in met het 'recht van verzet' tegen de wettige vorst dat de Fransen voorstonden. De meeste lutherse vorsten in Duitsland wezen dat recht af. En daarom wilde Lodewijk met dat dispuut graag bereiken dat de hele Nassause familie op de Dillenburg ging inzien wat het calvinisme nu eigenlijk voorstond. Dat zou een doorbraak kunnen betekenen

Lodewijk van Nassau wilde graag dat de hele Nassause familie op de Dillenburg ging inzien wat het calvinisme nu eigenlijk voorstond

Lodewijk wellicht niet meer gelezen, het verscheen in 1574, het jaar dat Lodewijk sneuvelde in de Nederlanden. Maar hij zal ongetwijfeld met Beza hebben ge-

in de gelederen van de Duitse adel, en dat was belangrijk – ook omdat Willem van Oranje de strijd tegen de Habsburgse-Spaanse onderdrukking in 1568 was

begonnen en dringend hulp nodig had van bevriende collega's.

Uitleggen wat het calvinisme leerde, was voor Marnix geen probleem: hij was bij Calvijn en zijn medetheologen in Genève in de leer geweest en gaf de reformatorische opvattingen van de Geneefse hervormer graag door in woord en geschrift.

Maximilian Mörlin (* 1516 te Wittenberg) had bij Luther en Melanchthon gestudeerd en was, na diverse geestelijke ambten te hebben bekleed, uiteindelijk hofprediker geworden in Coburg, op het robuuste kasteel dat in midden-Duitsland een bolwerk was van het pure lutheranisme. In 1569 benoemde Jan van Nassau hem tot hofprediker op de Dillenburg. Als zodanig werd hij dus de 'tegenspeler' van Marnix van Sint-Aldegonde tijdens het Dillenburgse dispuut.

Nu had deze Maximilian een twee jaar oudere broer, Joachim, die ook bij Luther had gestudeerd. Hij behoorde tot de richting van de Gnesio-Lutheranen, die Luthers woorden als de enige waarheid beschouwden en wars waren van elke vorm van afwijking van zijn 'rechte leer'. Hun leider was de uit Kroatië afkomstige Matthias Flacius. Het calvinisme was in Joachims ogen niet reformatorisch. De sfeer in de familie Mörlin was waarschijnlijk bepaald door deze vorm van extreem lutheranisme. Maar of Maximilian er sterk door is beïnvloed is niet bekend. Zijn benoeming op de Dillenburg als hofprediker lijkt een signaal dat hij gematigd was en de opvattingen van de Gnesio-Lutheranen niet allemaal voor zijn rekening nam.

Van het debat tussen Mörlin en Marnix is – voor zover we konden nagaan – geen protocol opgemaakt. Inhoudelijk zal het dispuut gegaan zijn over de twistpunten tussen lutheranen en calvi-

nisten: over de betekenis van het avondmaal, over de alomtegenwoordigheid van Christus, over de predestinatie en de invloed van de overheid op kerkelijke ordeningen, en wellicht ook over het recht van verzet.

gereformeerde voorganger Gerhard Geldenhauer. Toen volgde het verrekende besluit van graaf Jan van Nassau: vanaf eind 1572 gold in het gebied van Nassau dat de gereformeerde leer werd uitgedragen in prediking en catechese.

Vanaf eind 1572 gold in het gebied van Nassau dat de gereformeerde leer werd uitgedragen in prediking en catechese

Hoeveel dagen of weken dit godsdienstgesprek in beslag heeft genomen is niet bekend; wellicht begon het in 1570 en werd in het nieuwe jaar het gesprek voortgezet en na afloop de balans opgemaakt.

Philips van Marnix, heer van Sint Aldegonde

Het dispuut kende uiteraard een winnaar: Marnix van Sint-Aldegonde. En de gevolgen van die overwinning bleven niet uit. Een lutherse predikant in de regio Dillenburg-Siegen, Bernhard Bernardi, werd in 1572 uitgewezen uit het graafschap. Hofprediker Mörlin bleef nog tot eind 1572 in dienst op de Dillenburg, maar werd toen door Jan van Nassau ontslagen; hij keerde terug naar de Coburg. Zijn opvolger bij de Nassauers werd de in Herborn dienende

Later zou Herborn de stad worden waar een gereformeerde academie werd opgericht. Ook dit was te danken aan graaf Jan van Nassau, die na het dispuut definitief gekozen had voor de gereformeerde religie in zijn graafschap. De bekendste theoloog die in Herborn diende was Caspar Olevianus.

De jonge Willem Lodewijk

Dit belangwekkende gebeuren is de jonge, in 1560 geboren Willem Lodewijk niet ontgaan. Hij zal de koersverandering naar het calvinisme niet als een breuk in zijn godsdienstige vorming hebben ervaren. Onder leiding van zijn vader en vooral van zijn oma Juliana had Willem Lodewijk de beginselen van de christelijke religie naar calvinistische inzichten leren aanvaarden en zich zo goed mogelijk eigen gemaakt. Hij deelde ook de overtuiging van zijn oom Willem van Oranje dat men in de samenleving tolerant behoorde te zijn tegenover niet-gereformeerde burgers. Toen hij later, van 1584-1620, stadhouder was van Friesland, Groningen en Drenthe heeft deze keus veel betekend voor zijn optreden in kerk en politiek. ■

Volgens hem gaat natuur niet verloren door stikstof, en heeft Nederland zichzelf een uitzonderingspositie in Europa aangemeten waardoor het land op slot zit. Door de natuurkwaliteit van uitsluitend grote gebieden ter plekke te beoordelen en de kritische depositiewaarde (KDW) voor stikstof uit de wet te halen is het probleem snel opgelost. En vooral moet de grenswaarde voor stikstofdepositie voor het toelaten van een nieuwe activiteit sterk worden verhoogd want die is absurd laag

Begrippen

Wie bovenstaande leest krijgt al direct met begrippen te maken die ook na vier jaar voor de meeste burgers niet duidelijk zijn. Zoals een *kritische depositiewaarde*. Dat is de hoeveelheid depositie (neerslag) van stikstof waarboven natuur (op de lange duur) schade leidt. Die ligt veelal tussen de tien en twintig kilo stikstof per hectare. De *grenswaarde* aan toegestane extra stikstofdepositie door een activiteit is echter minder dan 0,5 gram per hectare. Dat betekent feitelijk dat een extra activiteit niet tot een noemenswaardige verhoging van de depositie mag leiden omdat die al te hoog is. Beide begrippen worden vaak door elkaar gehaald. Het stikstofvraagstuk is ook complex en bij het stikstofbeleid zijn best vragen te stellen. Maar dan nog geldt dat Jaspers meer een mening verkondigt dan dat hij de feiten aan zijn kant heeft.

Feiten eenzijdig

Verschillende feiten in het boekje, vooral die in de grijze kaders, kloppen.

Nederland is, ondanks de reducties in stikstofuitstoot, nog steeds het land met de meeste uitstoot per hectare. We zitten ver boven het Europees gemiddelde

Zo geeft Jaspers correct weer wat stikstof doet met planten en het milieu. Dat geldt ook voor zijn beschrijving van Europese normen voor lucht, water en mest, de stikstofmodellering en de Habitatrichtlijn. Correct is zijn analyse dat de Nederlandse uitwerking van lokale vergunningsverlening inhoudelijk zwak is en dat we het onnodig ingewikkeld hebben gemaakt.

Maar niet alle vermelde feiten kloppen. Zo is de afname van stikstofoxiden tussen 1990 en 2020 niet een factor drie maar een factor twee. Verder stelt Jaspers in één zin dat stikstof niets met gezondheid of met klimaat te maken heeft, maar dit is onjuist. Stikstofoxiden uit met name verkeer en industrie, en ammoniak uit met name de landbouw, spelen een belangrijke rol bij het ontstaan van fijnstof in de lucht. En fijnstof zorgt in de EU jaarlijks voor circa 300.000 vroegtijdige sterfgevallen (door onder meer astma, hart- en vaatziekten en longkanker). Ook heeft stikstof wel degelijk met klimaat te maken want het broeikasgas lachgas is een stikstofverbinding.

Verder kiest Jaspers de feiten erg selectief. Zo benadrukt hij de sociaal-economische kosten van de stikstofcrisis. Maar nergens noemt hij de kosten die de hoge stikstofuitstoot nu met zich meebrengt. Zo worden de sociaal-economische kosten van fijnstof in de EU al op ten minste 230 miljard euro per jaar geschat.

Ook worden sommige feiten niet vermeld. Zo is Nederland, ondanks de reducties in stikstofuitstoot, nog steeds het land met de meeste uitstoot per hectare. Met een stikstofuitstoot van 45 kg per hectare zitten we twee maal zo hoog als Duitsland en ver boven het Europees gemiddelde. Alleen België zit vlak onder ons, met ruim 35 kg per hectare, maar daar is het stikstofbeleid dan ook even streng.

Natuur niet gezond

Het belangrijkste niet kloppende 'feit' is Jaspers stelling dat 'de natuur in Nederland over het algemeen stabiel en gezond is'. Hij trekt deze conclusie op basis van trends in

Jaspers relateert de effecten omdat hij vindt dat we die gewoon moeten accepteren in een dichtbevolkt land

de zogenaamde 'Living Planet Index' (LPI), van het Wereld Natuur Fonds, die sinds 1990 wereldwijd de populatie-omvang van duizenden soorten zoogdieren, broedvogels, reptielen, amfibieën, zoetwatervissen, libellen en vlinders volgt. Voor Nederland, waar 351 soorten worden gevolgd, is de situatie gemiddeld ietsje verbeterd sinds 1990. Geen achteruitgang dus. Ofwel stabiel. Maar daar is wel wat op

aan te merken. Zo meet de LPI pas vanaf 1990. Vooral tussen 1960 en 1990 zijn de populatie en het areaal aan zeldzame zogenaamde Rode Lijst-soorten voortdurend afgenomen. In 1990 stond 40 procent van alle beschouwde soorten op de Rode Lijst, een overzicht van soorten die uit Nederland zijn verdwenen of dreigen te verdwijnen. De afgelopen drie decennia is echter veel beleid gevoerd om de achteruitgang van de biodiversiteit

te keren. Zo hebben in veel gebieden herstelmaatregelen plaats gevonden en zijn soms de watercondities verbeterd. Ook is een sterke afname gerealiseerd in de uitstoot van de extreem hoge zwavel- en stikstofemissies uit de negentiger jaren. Daardoor is inderdaad sinds 1990 de achteruitgang beperkt en is er soms ook wel sprake van langzame verbetering.

Maar ook in 2023, en dit vermeldt Jaspers niet, is de natuur helemaal niet gezond. Daaraan hebben verzuring en vermisting door stikstof, en eerder ook zwavel, veel bijgedragen. Terecht legt Jaspers de vinger erbij dat ook andere oorzaken een rol spelen, zoals ontwatering, schaalvergroting en uniformering van het landschap. Gaat het om de effecten van verzuring, dan blijft stikstof echter de grootste boosdoener. Door decennia aan overbelasting is de beschikbaarheid van voedingsstoffen als calcium, kalium en magnesium in de bodem afgenomen en die van stikstof toegenomen, waardoor de natuur en de bodem uit balans zijn. Als gevolg daarvan is de diversiteit van het bodemleven en van plantensoorten afgenomen. Dat heeft weer negatieve gevolgen voor bijvoorbeeld insecten, vlinders en vogels. Daarnaast kan bodemverzuring tot bossterfte leiden. Hoewel Jaspers de effecten wel benoemt relateert hij ze omdat hij vindt dat we die gewoon moeten accepteren in een dichtbevolkt land. Verbetering van milieu en natuur is voor hem een bijzaak die alleen gerechtvaardigd is als het de economische groei niet in de weg staat.

Probleem is breder

Jaspers gaat er ook aan voorbij dat er in Nederland veel meer speelt dan alleen stikstof en natuur. Er zijn ook grote opgaven voor 2030 om de waterkwaliteit te verbeteren. Voor 2050 moet ook de broeikasgasemissie door de landbouw zijn gehalveerd. Dat betekent dat we terug moeten met de uitstoot van vele stikstofverbindingen waaronder ammoniak, stikstofoxiden, lachgas en nitraat. Daarom wordt in het zogenaamde Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) door onder meer provincies, ondernemers en terreinbeheerders per gebied gekeken wat nodig is voor gezonde natuur, schoon water en schone lucht. In die gebiedsprogramma's leggen provincies vast hoe ze de doelen voor natuur, stikstof, water en klimaat gaan halen. En welke maatregelen nodig zijn. Dat is dus veel meer dan stikstof. Daarom is er ruim 24 miljard euro beschikbaar om het probleem integraal aan te pakken, waarbij het essentieel is dat er een goed verdienmodel komt voor landbouwers waarbij hun inspanningen financieel worden beloond.

Wim de Vries is hoogleraar milieusysteemanalyse aan Wageningen Universiteit & Research.

N.a.v.:
Arnout Jaspers,
De stikstoffuik.
Politici in de ban
van de ecolobby,
Uitgeverij Blauw-
burgwal, 2023,
132 pag.,
prijs €21,50.

ZONDER OPHOUDEN BIDDEN

Herman Speelman (1953) en Daniel Timmerman (1978) schreven een mooi boek over het getijdengebed, het bidden op vaste momenten van de dag. Jaco van der Knijff nam het zesde hoofdstuk voor zijn rekening: Sporen van getijden in de Nederlandse gereformeerde traditie tot circa 1625.

Volgelingen van Jezus moeten 'zonder ophouden' bidden. Jezus draagt ons op altijd te bidden en niet op te geven. De eerste christenen in Jeruzalem 'volhardden in de gebeden'. Ook de apostel Paulus roept de gemeenten op te bidden 'zonder ophouden'.

Gebedsritme

Van een bepaald gebedsritme lezen we in het geschrift *Didache* (tweede helft eerste eeuw). Tertullianus (plm.

190) wijst erop dat het nuttig is om bepaalde vaste uren te markeren voor het gebed. We lezen van Jezus en de apostelen dat ze ook in de nachtelijke uren baden. Clemens stelt dat christenen 's nachts vaak moeten opstaan om God te prijzen. Er mag in de nachtelijke uren 'geen sprake zijn van lamlendig en lafhartig overslaan van de gebedstijden'. Augustinus vertelt dat zijn moeder Monica twee maal per dag naar de kerk ging om Gods Woord te horen en te bidden ...

In de 5^e eeuw komen kathedrale gebedstijden in beeld in Frankrijk. De abt Benedictus van Nursia (6^e eeuw)

stelde regels op voor het leven in een klooster, met vaste gebedstijden: de metten (te middernacht), de lauden (om 3 uur 's nachts), de priem (om 6 uur 's morgens), de terts (om 9 uur), de sext (om 12 uur), de none ('s middags om 3 uur), de vespers ('s avonds om 6 uur) en de completen ('s avonds om 9 uur). Het Psalmboek diende eenmaal per week gebeden te worden. En de hele Bijbel moest binnen een jaar doorgelezen zijn.

Historische ontwikkelingen

Speelman, Timmerman en Van der Knijff gaan na hoe het getijdengebed zich ontwikkelde vanaf de vroege kerk tot in de eerste helft van de 16^e eeuw. Ze noteren de kritiek van de protestantse theologen op de praktijk van de getijden.

Zo worstelde Luther met de gebedstijden. Als hij te druk was spaarde hij ze op. Soms bewaarde hij ze wel twee of drie weken. Dan sloot hij zich een aantal dagen op, hij at en dronk niets, totdat hij alle gebeden gebeden had. Zijn hoofd werd er dol van, zegt hij. Hij lag soms doodziek neer en verloor haast zijn verstand. God trok hem uiteindelijk weg van deze gebedsmarteling. Wat zat hij gevangen!

Nauwkeurig geven de schrijvers de kritische posities weer van Luther, Bucer, Zwingli, Bullinger, Calvijn, Viret en anderen. Bij hen ligt de nadruk op de profetische uitleg en verkondiging van Gods Woord. Met afwijzing van het kerkgebed-voor-geld en van menselijke eigenwillige godsdienst.

Opvallend is het grote aantal erediens-ten dat in de 16^e eeuw belegd werd. Naast de zondagse diensten was er in Geneve drie keer per week 's morgens

heel vroeg, om 4 of 5 uur, een Woorddienst. Op de zes werkdagen moest er in elk van de parochies tegelijkertijd geprekeet worden.

Wij kijken vanuit onze 21^e gesecculariseerde eeuw hier met verwondering en verbazing naar, net als naar de gebedstijden van Benedictus van Nursia. Hoe heeft dit allemaal in de praktijk gefunctioneerd en kunnen functioneren?

Over dit boek is veel goeds te zeggen. De schrijvers leveren met dit gedetailleerde werkstuk een grote prestatie.

Gebedsloos klimaat

Het gebed staat vandaag onder grote druk. Bidden is er voor het gros van de mensen niet meer bij. We leven in een wereld zonder God en gebed. Voor velen is alleen dat werkelijkheid wat zichtbaar, bewijsbaar en verifieerbaar is. Velen rekenen af met een God die naar het gebed luistert. Ze rekenen af met de God die leeft. Velen achten God afwezig en overbodig. Godloosheid wordt bijna dwingend opgedrongen. Het leven is maakbaar en bidden achterhaald.

Verder hebben rampen, oorlogen en geweld de geschiedenis tot zo'n raadsel gemaakt dat het onmogelijk lijkt in deze chaos God te ontdekken. Waar is zijn hart als zijn hand niet waar te nemen valt (A. de Reuver)? Wat heeft bidden voor zin te midden van al die wirwar aan zinloosheid? Ook wordt het gebedsleven ernstig bedreigd door onze welvaart. Voor velen is bidden maar tijdverlies.

Geen christen is immuun voor het klimaat waarin hij ademt. Godloosheid en gebedsloosheid: ziedaar het offen-

sief van satan. Tegen die mentaliteit wapent het boek van de drie schrijvers ons. Dank broeders!

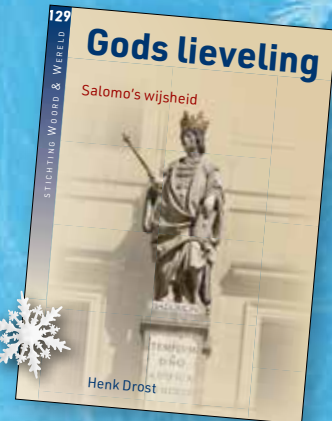
Roeping

Er is vandaag herontdekking van het getijdengebed. Dat is een goede zaak. De kerk is geroepen om 'zonder ophouden' te bidden tot de wederkomst van haar Heer. De traditie van het getijdengebed is een eeuwenoude en oecumenisch breed gedragen concretisering van die roeping. En die traditie bracht en brengt mooie gezongen gebeden voort, van de hymnen van Ambrosius, via de vespers van Monteverdi en Rachmaninov tot de hedendaagse aanbiddingsmuziek van Sela.

N.a.v.:
Herman A. Speelman en Daniël Timmerman, *Gereformeerde getijden. Over uroegmoderne vernieuwing van het spirituele levensritme*, met een bijdrage van Jaco van der Knijff, Summum Academic Publications, Kampen, 2023, 333 pag., EAN-code 9789492701169, prijs € 39,99.

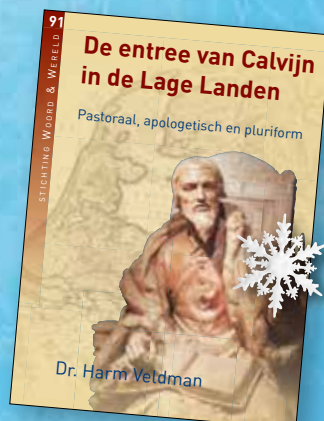
Digitale cadeaus in december

Voor jongeren:

Voor liefhebbers van kerkgeschiedenis:

Deze en andere cahiers zijn nu voor slechts € 4,00
verkrijgbaar als PDF!

Bestellen via www.woordenwereld.nl

UIT DE WEKKER
VAN 29 SEPTEMBER 2023

Op 29 september 2023 verscheen De Wekker als een themanummer over slavernij, met boeiende artikelen waarvan ik er eentje uitkies. En wel van dr. A. Versluis, de oudtestamenticus van de Theologische Universiteit Apeldoorn (onlangs benoemd tot hoogleraar). Hij zet in kort bestek fraai op een rij hoe het zat met slavernij in Israël en wat het Oude Testament daarover zegt. Wordt slavernij goedgekeurd in het Oude Testament? Waarin zaten de overeenkomsten én verschillen vergeleken met de andere volken in die tijd? Versluis schrijft:

Het Oude Testament en de slavernij

Slavernij was er in het hele oude Nabije Oosten. Als wij daar vanuit onze cultuur naar kijken, moeten we dat niet meteen invullen met een idee van slavenhandel en uitbuiting. De negerhut van oom Tom stond niet in het oude Oosten. Er is al discussie over of je in het Oude Testament niet beter 'dienaar' kunt vertalen in plaats van 'slaaf' (of in de toekomst wellicht 'totslaafgemaakte'). Het is de vraag of in de praktijk van alledag een heer en zijn knecht/slaaf niet vaak hetzelfde werk deden. Een belangrijk verschil was wel dat een slaaf meestal niet de mogelijkheid had om te vertrekken. Natuurlijk gingen er ook in Israël genoeg dingen verkeerd; zo moet Jeremia optreden als mensen die volgens Gods wet zijn vrijgelaten later toch weer tot slaven zijn gemaakt (Jer. 34:8-11). Slavernij werd gezien als een van de vervloeking van het verbond (Deut. 28:68). Maar kennelijk kwam het ook voor dat iemand liever slaaf bleef dan vrij werd (Ex. 21:5-6). Slavernij ontstond meestal door krijgsgevangenschap of door schuld. Als iemand zijn schulden niet kon betalen, moest hij zichzelf verkopen; dat kwam ook onder Israël voor. Het Oude Testament stelt echter wel beperkingen: een Israëliet kan niet

voor altijd slaaf worden, maar moet na zes jaar worden vrijgelaten. En een slavin die bijvrouw is, mag niet daarna verkocht worden.

Bezit

Er zijn heel wat teksten in het Oude Testament waar slavernij niet wezenlijk anders lijkt dan bij andere volken. Een slaaf wordt dan beschouwd als het bezit van zijn eigenaar. Een heer mocht zijn slaaf straffen en woorden waren soms niet genoeg (Spr. 29:19,21). Straf moet volgens het Oude Testament echter wel met mate zijn. Als een heer zijn

**‘Israël weet uit eigen
ervaring wat het is om
in slavernij te leven.
Zoals God voor Israël
barmhartig was, moet
Israël dat ook voor
anderen zijn’**

slaaf zo slaat dat hij ter plekke overlijdt, geldt dat als doodslag en verdient de dader de dood. Maar wanneer de slaaf pas een paar dagen later sterft, wordt het beschouwd als een onopzettelijke doodslag. Dan wordt de eigenaar niet gestraft, want ‘het is zijn eigen geld’ (Ex. 21:20-21). Wanneer een stier mensen aanvalt en dat al vaker gedaan heeft, moet de eigenaar worden gedood als de stier een man, vrouw of kind doodt. Maar overlijdt een slaaf, dan komt de eigenaar van de stier er met een schadevergoeding vanaf. Voor de wet wordt een slaaf dan alleen gezien als werkkraft, bezit van de eigenaar.

Mens

Slaven worden in het Oude Testament niet alleen beschouwd als bezit, maar ook gezien als mensen. Dat is anders dan in de wereld rondom Israël vaak het geval was. In het dienen van de Heere horen de slaven er voluit bij. Op de sabbat zijn ze vrij, in de tempel zijn ze welkom, bij de grote feesten vieren ze mee. ‘Want uw slaaf en slavin moeten evengoed rusten als u’ (Deut. 5:14). Slaven ontvangen volgens Gods wet bescherming. Als een meester het oog van zijn slaaf beschadigt of zijn tand uitslaat, moet hij daarom worden vrijgelaten (Ex. 21:26-27). Slaven hebben in Israël dus bepaalde rechten; meesters mogen niet doen wat ze willen. Vergeleken met de wetten van de volken rondom Israël is die bescherming uniek. Een ander voorbeeld van een positieve behandeling is dat een slaaf op de vlucht niet mag worden uitgeleverd aan zijn meester (Deut. 23:16-17). Ook dat voorschrift is uniek in die tijd. Babylonische wetten schrijven voor dat wie een slaaf helpt vluchten of verbergt, een boete ontvangt of zelfs gedood wordt. De oproep om zo’n vluchteling te helpen laat een positieve waardering van vrijheid zien.

In het Oude Testament wordt vaak opgeroepen tot medelijden en mildheid richting slaven. Israël weet immers uit eigen ervaring wat het is om in slavernij te leven. Zoals God voor Israël barmhartig was, moet Israël dat ook voor anderen zijn (Deut. 15:15; 24:17-18). Job beroept zich erop dat hij de rechten van zijn slaven niet versmaad heeft; God heeft immers zowel hem als hen geschapen (Job 31:13-15).

Slavernij is onderdeel van de wereld van het Oude Testament. Het is voor ons weerbarstig dat slaven soms als bezit benaderd worden. Het laat zien dat de Schrift niet in het luchtledige is ontstaan, maar in de cultuur van die tijd. In die wereld leggen de oudtestamentische wetten nadruk op de slaaf als mens en op zijn beschermwaardigheid. God zorgt juist voor hen voor wie niemand anders opkomt. Daarin is ook vandaag nog veel te doen. ■

UIT DE WAARHEIDSVRIEND
VAN 14 SEPTEMBER 2023

'Leescrisis in Nederland' zo luidt de titel van wat P.J. Vergunst schrijft in De Waarheidsvriend van 14 september 2023. Die crisis houdt in dat er in toenemende mate slecht gelezen wordt. Zowel in de zin dat er steeds minder gelezen wordt (zeker boeken) als in de zin dat de leesvaardigheid gestaag achteruitkacht. Het goede nieuws is volgens Vergunst dat bibliotheken weer meer bezocht worden en ook meer uitlenen. Maar verder...

De crisis in leesvaardigheid

Wat leesvaardigheid betreft is ons land de voorbije jaren gedaald op lijstjes – waarover zijn tegenwoordig geen lijsten en statistieken? – die dit monitoren. Het is een zinnetje met vergaande consequenties voor onze samenleving: 'Lezen gaat scholieren steeds slechter af.' Het is een opvallende waarneming van wetenschappers dat in een van de rijkste landen van de wereld, Nederland, straks 25 procent van de jongeren kans heeft op laaggeletterdheid. Elders in de wereld, op plaatsen waar digitale media in jongerenculturen net zo oprukken, lukt het wel om jongeren leesvaardig te maken.

Vergunst vertelt vervolgens het een en ander over een boek van de neerlandica Els Stronks ('Omdat lezen loont'), waarin zij onder andere betoogt dat een democratie alleen werken kan als mensen zich goed kunnen laten informeren. En dat gebeurt nu eenmaal vaak via teksten. Dan schrijft hij:

Inzicht

Dit heeft ook te maken met een thema als polarisatie in de samenleving, omdat lezen mensen inzicht verschaft, omdat lezen maakt dat mensen zelfstandig bij betrouwbare informatie komen kunnen. Door te lezen en je zo te spiegelen aan

personen of je te verhouden tot gebeurtenissen, leert een mens over zichzelf, lukt het hem beter zich te verplaatsen in de ander. Wie leest over de generatie van enkele decennia geleden, gaat zijn ouders beter begrijpen, de wijze waarop zij in een andere tijd volwassen werden. Wie leest over de christen die aan genderdysforie lijdt, kan zomaar ontdekken dat we ons oordeel mogen opschorten. Wie leest over de situatie van kinderen in een oorlogsland als Oekraïne, komt vanzelf tot voorbede of andere uitingen van naastenliefde. Lezend verhuizen we met onze gedachten naar een andere tijd en een andere plaats, maar tegelijk verplaatsen we ons in de ander. Alleen de mensen die kunnen luisteren, zijn hierin bedreven. In een tijd van polarisatie in de samenleving is dat echter wel een vereiste. Het geldt in de kerk niet minder. Als we lezen waarom een predikant ervoor kiest met zijn gezin in een naburige plaats te wonen, dan hoeven we het met zijn keuze niet eens te zijn, maar begrijpen we zijn motieven wel. Gemeenschapszin is daarmee iets wat door lezen bevorderd wordt, evenals saamhorigheid. Zonder lezen loopt er veel uit de rails.

Rijker mens

Ik kwam ergens de zin tegen dat lezen ons geen beter mens maakt, maar wel een rijker mens. Een zin om over na te denken is dat, een zin die ik onderschrijf. Omdat zonder te lezen er sprake is van culturele verarming, van verplattung van het leven, van het niet voeden en vormen van het innerlijk van een mens. Predikanten die ernaar verlangen na de kerkdienst van de kerkenraad iets terug te horen, die hopen op een inhoudelijk gesprek over het bepreekte bijbelgedeelte, zeggen na een positieve ervaring vaak: 'Je merkt dat hier broeders zijn die lezen.' En inderdaad, bij de gedane belofte om je te oefenen in de verborgenheden van het geloof, zoals het bevestigingsformulier zegt, hoort na de Bijbel zeker het lezen van de belijdenis van de Reformatie, van de bronnen van de christelijke traditie, van boeken die het denken van de eigen tijd voor ons openen. Daar heb je meer aan dan aan een eendagsvlieg.

Vertragen

Lezen helpt ons tegelijk in het vertragen, in het voorbijgaan aan wat trending is op social media, aan de gejaagdheid van vandaag. Lezen kan niet vluchtig, er is tijd voort nodig, tijd waarin je geest tot rust komt. In 'De kunst van het lezen' (2011) zegt de Argentijns-Joodse schrijver Alberto Manguel dat tot die kunst de bereidheid hoort om het gelezene te laten bezinken, om het in geestelijke zin te verwerken en om er een eigen duiding aan te geven.

Dit maakt lezen tot een rijke ervaring, wat blijkt uit deze mooie gedachte van Manguel dat 'uit indringend lezen een kwaliteit van geloven, denken en leven voortkomt die onze samenleving ons onthoudt! Het voorkomt dat we overgeleverd worden aan de macht van de economie, aan de dominantie van het geld, aan de reclames die om onze aandacht roepen. Niet cijfers en filmpjes maar verhalen doen ertoe.

Traditie

Mocht iemand denken dat deze mening vooral de hobby vertolkt van iemand die elke dag leest, die graag van de ander hoort of hij de laatste tijd iets moois gelezen heeft en erover praat, die zit er toch naast. Lezen heeft immers een relatie met de vitaliteit van ons onderwijs, met onze democratie en het functioneren van de rechtstaat in Nederland, niet het minst met de voortgang van onze cultuur, ook de cultuur waarin de christelijke gemeente vandaag haar identiteit bewaart en verdiept. Lezend zetten wij onze traditie voort. Als jongeren de concentratie missen om enige tijd een boek op schoot te hebben, dan kunnen jeugdwerk en catechese hieronder lijden, dan dreigt het gevaar dat de inhoud van de toerusting en het onderwijs het verliezen van de roep om kort of snel of flitsend. Let wel, ik vergeet hierbij de doeners niet, die op hun niveau mogen leren met teksten om te gaan. Als dertigers en veertigers een groot deel van de dag de iPhone in de hand hebben, raakt dat het vermogen om aandachtig de preek te horen, te laten verinnerlijken én ontstaat de roep om een nog begaafdere voorganger. Maar zo werkt het niet.

Voorlezen

Een klimaat van lezen in gezin en familie begint met voorlezen, de tijd voor twee generaties met één boek. Dat gaat met intimiteit gepaard, met rust en hechting, met gezamenlijke verbeelding. Er gebeurt dan veel meer dan we denken, zo leerde ik van een Engels onderzoek dat aantoonde dat hoe vaker voorgelezen werd aan kinderen, hoe genuanceerder hun gedachten waren over de motieven van andere mensen. Hun inlevingsvermogen in de ander was echt groter. Het dagelijkse lezen van het Woord van God, het lezen van de bronnen van het christelijk geloof en wat voor goeds er te krijgen is - ze zijn tezamen een voorbereiding op het innemen van onze plaats in de kerk en de samenleving. Zonder die bronnen worden we 'heen en weer geslingerd door de golven en meegesleurd door elke wind van leer, door het bedrog van mensen om op listige wijze tot dwaling te verleiden! (Ef.4:14) Niets minder staat er op het spel als de leescrisis sterker wordt.

En nu maar hopen dat dit gelezen wordt ... ■

UIT GEREFORMEERD KERKBLAD
VAN 28 JULI 2023

In het Gereformeerd Kerkblad van 28 juli 2023 schreef drs. Piet Houtman een artikeltje onder de titel: 'Begrafenissamenkomst'. Hij beargumenteert (volgens mij overtuigend) waarom vooraf aan een begrafenis nog altijd een samenkomst te verkiezen is boven een officiële eredienst die onder de verantwoordelijkheid van een kerkenraad valt. Ook verder maakt hij een aantal behartenswaardige opmerkingen over de inhoud van zulke samenkomsten.

Begrafenis: samenkomst of eredienst?

Een christelijke begrafenis is geen kerkdienst. Dat klinkt misschien vreemd; het doet afbreuk aan het beeld en de beleving die we allemaal kennen. Er wordt gezongen en gebeden. Er wordt uit de Bijbel gelezen en een predikant (meestal) houdt een toespraak die sterk op een preek lijkt. Bij de voorbereiding kijkt de familie, die in rouw is en door het verdriet moeilijker helder kan nadenken, vaak naar de dominee om leiding. Zoals ze ook kijken naar de uitvaartverzorger. Leiding geeft houvast. Toch is de vormgeving van een begrafenis steeds vaker een zaak van persoonlijke keuze.

Het is begrijpelijk dat we de begrafenissamenkomst als een kerkdienst beleven. Het woord 'rouwdienst' is gebruikelijk geworden. Vaak wordt aan het begin het votum uitgesproken. En bovendien: de sfeer is plechtig. En ernstig; het gaat tenslotte over de dood.

De klassieke gereformeerde kerkorde uit de zestiende en zeventiende eeuw kende een bepaling tegen de 'lijkpredicaties'. Daarmee keerden de gereformeerden zich tegen de gangbare en bij de gelovigen vertrouwde praktijk van de kerk van Rome. Die kende het gebed voor de overledenen: 'Requiem...' – 'Geef hun eeuwige rust, Heer'. De Reformatie vond dat bijgeloof. Voorbede heeft zin zolang mensen in dit leven zijn; na de dood wacht de mens zijn eeuwige bestemming.

Liedkeuze

Gereformeerden anno nu zullen niet meer worden verleid tot dat bijgeloof, mogen we aannemen. Toch heeft deze kerkelijke regel nog steeds zin. Een kerkdienst staat onder verantwoordelijkheid van de kerkenraad. Die is verantwoordelijk voor wat er gezegd, gebeden en gezongen wordt. Een begrafenisamenkomst is een zaak van de familie (als er geen nabestaanden zijn, neemt de burgerlijke gemeente de verantwoordelijkheid voor de begrafenis op zich). Dat verschil is niet alleen formeel. Om te beginnen is bij een begrafenis de inbreng van ambtsdragers niet vereist. Verder is er plaats voor elementen die de familie kiest en die buiten het gebruikelijke repertoire van de kerk liggen. Bijvoorbeeld wat de liedkeuze betreft. Ook in de kerk heeft zich inmiddels een bonte praktijk ontwikkeld, maar liederen als 'Veilig in Jezus' armen', 'Zouden wij ook eenmaal komen', uitlopers van een liedcultuur met een piëtistische inslag, zijn niet gangbaar in de gereformeerde traditie.

Kroegbezoek

En dan kunnen er persoonlijke toespraken zijn. Van nabestaanden die al dan niet tot de gemeente behoren. Hoe lang gaan die duren, wat gaat er gezegd worden? Je hoort het soms met gereserveerde welwillendheid aan.

En stel je voor dat de weduwe nog een van de heel weinige gelovigen is in de familie? Terwijl zij nog samen met haar man de dominee heeft gevraagd voor de begrafenis, kan het zijn dat iemand een toespraak wil houden die niet past in een kerkdienst. Bijvoorbeeld als de overledene rechtstreeks wordt aangesproken. Of als herinneringen worden opgehaald aan gezamenlijk kroegbezoek. Overleg tussen predikant en familie is nodig. Een oplossing kan zijn om het godsdienstige gedeelte af te zonderen en aan het eind te plaatsen.

Schittering

De begrafenis is het moment om de overledene te gedenken. Op de aankondiging staat tegenwoordig vaak: 'De dankdienst voor het leven...' Wat heeft zij veel voor ons betekend! Wat hielden wij veel van hem! Toch moet het geen persoonsverheerlijking worden. Deze persoon was niet volmaakt, geen engel, niet fantastisch. We geloven dat die nu in de hemel is, bij de Heer. Maar niet omdat die dat wel verdiend heeft. We kunnen dankbaar zijn voor een lang en gezegend leven; we kunnen ook dankbaar zijn dat hij of zij nu uit het lijden verlost is. Maar voldoening dat het nu goed is zou wel erg eenzijdig zijn. Er is plaats voor rouw, voor verdriet. Daar is ook reden voor. We zullen misschien zeggen: Heer, wij begrijpen niet waarom. Maar het gaat te ver als de klacht tot een aanklacht wordt en uitmondt in boosheid op God. Gevoelens hoeven niet veroordeeld of weggeredeneerd te worden. Maar de troost van het evangelie moet wel klinken.

De harde realiteit van het graf moet niet verbloemd worden (al kan er plaats zijn voor bloemen). "Wat onaanzienlijk en zwak is wanneer het wordt gezaaid, wordt met schittering en kracht opgewekt" (1Kor. 15: 43). Juist bij het graf schijnt het licht van de opstandingsdag in volle glorie. Dat de overledene nu 'in de hemel' is, is onvolledige troost. We kijken uit naar de dag dat de Heer komt bij ons allemaal, naar de volledige doorbraak van zijn koninkrijk. Dat is ook voor de aanwezige ongelovigen (grote kans dat die er zijn) een wervend getuigenis. ■

**'Juist bij het graf
schijnt het licht van
de opstandingsdag
in volle glorie'**

Nader Bekeken is een periodieke uitgave van de Stichting Woord en Wereld en verschijnt 11 x per jaar. De Cahiers tot versterking van het gereformeerde leven die de stichting in de loop der jaren uitgaaf zijn in PDF verkrijgbaar.

DAGELIJKS BESTUUR VAN DE STICHTING WOORD EN WERELD
Voorzitter

Ds. J. Wesseling (a.i.)

Secretaris

W. Hindriks

Penningmeester

G.F. Slump

REDACTIE NADER BEKEKEN

Hoofdredactie

Dr. P. Boonstra

Eindredactie

B. Seldenthuis

D.E. Slump-Schoonhoven

Redactie

Ds. S.M. Alserda

Drs. H.J. Boiten

Ds. C. van Dijk

Dr. B. van Egmond

Drs. B.P. Hagens

Drs. J.W. van der Jagt

Ds. P.L. Storm

Redactiesecretariaat

Ds. S.M. Alserda

Melkweg 49, 7904 ER Hoogeveen

Tel.: 06-165 61 146

Mail: redactie@woordenwereld.nl

Medewerkers Nader Bekeken

Dr. H.H. van Alten, Pretoria ZA

Ds. J. Beekhuis, Hoogeveen

Drs. L. Bezemer, Hattem

Drs. F.J. Bijzet, Emmen

J.H. Bollemaat, Dalfsen

H. Boomstra, Den Helder,

tekeningen/cartoons

A.C. Breen, Dunsborough, WA

Drs. E. Brink, Waddinxveen

Drs. J.J. Burger, Veenendaal

Ds. H. Drost, Grafhorst

Ds. P. Drost, Übelbach (Oostenrijk)

Drs. L.W. de Graaff, Heerde

Dr. A.N. Hendriks, Amersfoort

Prof. dr. P.H.R. van Houwelingen,

Kampen

Prof. dr. G. Kwakkel, Kampen

Ds. R.Th. Pos, Steenwijk

Ds. A. van der Sloot, Steenwijk

Dr. R.T. te Velde, Wezep

Dr. H. Veldman, Zuidhorn

Ds. J. Wesseling, Arnhem

Drs. Joh. de Wolf, Amersfoort

Basisontwerp: Studio TinekeWerk

Vormgeving, prepress, fotografie:

Studio Bert Gort, Grijpskerk

Druk: VellendrukkerijBDU b.v.,

Barneveld

Gesproken versie: Nader Bekeken

is ook op Daisy-cd en Webbox

ver verkrijgbaar.

Inlichtingen: Chr. Bibl. voor Blinden

en Slechtzienden,

tel. 0341-56 54 77, e-mail

klantenservice@cbb.nl.

Adreswijzigingen en/of opzeggingen

INTERNET:

• www.woordenwereld.nl

• woordenwereld@spabonneservice.nl

• naderbekeken@spabonneservice.nl

POSTADRES:

• Woord en Wereldabonneservice,

Postbus 105,

2400 AC Alphen aan den Rijn

TELEFOON:

• 088 - 110 20 42

• 0172 - 47 60 85

Beëindiging abonnement:

tenminste 4 weken voor het einde van de abonnementsperiode.

Bezorgklachten:

www.woordenwereld.nl/klantenservice

Meer informatie en abonnementsvoorwaarden op www.woordenwereld.nl

Abonnementsprijzen:

Nader Bekeken € 46,50

Nader Bekeken (buitenland Europa)

€ 95,50

Nader Bekeken (buitenland overig)

€ 107,00

Nader Bekeken studenten € 27,50

Nader Bekeken cadeau-abonnement

€ 23,25

Nader Bekeken PDF € 27,50

Nader Bekeken PDF (buitenland

Europa) € 39,50

Nader Bekeken PDF (buitenland overig)

€ 51,25

Prijzen losse verkoop:

Nader Bekeken € 4,75 (incl. verzendkosten)

Cahier PDF € 4,00

Bankrekeningnummer:

NL 75 INGB 0007 2255 58

Bic-code: INGBNL2A

Deze tarieven gelden bij machtiging

(automatische incasso).

Voor betaling per acceptgirokaart of per

eigen overschrijving geldt een opslag

van € 2,-

Bankrekeningnummer voor giften:

NL42 RABO 0324 6259 01

De stichting Woord en Wereld heeft geprobeerd alle rechthebbenden te achterhalen en in te lichten. Mocht de vermelding van eigenaar of copyright onjuist of onvolledig zijn, neemt u dan contact op met de redactie.

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd worden en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1380 - 3034

www.woordenwereld.nl

Neem nu een jaarabonnement en ontvang de special 'De bijbel of een biertje' gratis!

Ga voor het afsluiten van een abonnement naar www.woordenwereld.nl

Kijk eens op onze website!

www.woordenwereld.nl

Daarop kunt u:

- de laatste nummers van Nader Bekeken bekijken;
- het artikel van de maand uit de laatste nummers downloaden;
- nummers die langer dan een jaar geleden verschenen zijn downloaden;
- informatie over de cahiers van Woord en Wereld vinden;
- met de zoekfunctie allerlei onderwerpen vinden waarover iets geschreven is.

U kunt ons steunen door uw voor de belasting aftrekbare giften te storten op rekening NL42 RABO 0324 6259 01 ten name van de Stichting Woord en Wereld. Zij die de stichting testamentair willen gedenken, kunnen gebruikmaken van de volgende formulering: Ik legateer (... bedrag invullen ...) vrij van kosten aan de Stichting Woord en Wereld, statutair gevestigd te Haarlemmermeer. Wij zijn een ANBI-instelling.

De moerbeitoppen ruischten

‘De moerbeitoppen ruischten;’

God ging voorbij;

Neen, niet voorbij, hij toefde;

Hij wist wat ik behoefde,

En sprak tot mij;

Sprak tot mij in den stillen

Den stillen nacht;

Gedachten, die mij kwelden,

Vervolgden en onstelden,

Verdreef hij zacht.

Hij liet zijn vrede dalen

Op ziel en zin;

‘k Voelde in zijn vaderarmen

Mij koestren en beschermen,

En sluimerde in.

Den morgen, die mij wekte

Begroette ik blij.

Ik had zoo zacht geslapen,

En Gij, mijn Schild en Wapen,

Wart nog nabij.

N. BEETS (1814-1903)

UIT: *DENNENAALDEN* (LEIDEN, 1900)

De meeste Nederlanders kennen Nicolaas Beets vooral als Hildebrand, het pseudoniem van de schrijver van de veelgelezen Camera Obscura. Maar van de honderden gedichten die hij onder zijn eigen naam publiceerde, is de overgrote meerderheid het lezen nauwelijks waard. Het hier afgedrukte gedicht vormt daarop een uitzondering. Het is een juweeltje dat ook bij herlezing overeind blijft.

Waar gaat het gedicht over? De dichter heeft iets zeldzaams meegemaakt. Hij heeft in de nacht de aanwezigheid van God ervaren op een bijna lieflijke manier. Hij was angstig en onzeker, maar God kende zijn diepe onrust en verdreef die. En nu, na deze overrompelende ervaring, voelt hij zich veilig en geborgen en kan hij rustig inslapen. God, die hem opzocht, is de volgende dag nog steeds daar. Niet voorbij, maar nabij.

Het gedicht heeft niet echt een titel. De eerste regel citeert 2 Samuël 5:24. David is zojuist koning geworden en de Filistijnen trekken tegen hem op. God belooft David dan dat hij de Filistijnen zal verslaan als hij het geruis van voetstappen in de toppen van de moerbeibomen hoort. God zal zijn vijanden verdrijven.

In het gedicht gaat God echter niet voorbij, ‘hij toefde’. Dat herinnert aan de verschijning van God aan Elia (1 Kon. 19:11,12), waar Hij niet te vinden is in een stormwind, maar in een stil, zacht suizen. God gaat niet voorbij aan Elia, maar blijft bij hem, spreekt tot hem en verdrijft zijn angst met nieuwe beloften.

Nee, God gaat ‘niet voorbij’; als liefdevolle God is Hij ‘nog steeds nabij’.